

Art déco i hrvatska građanska kultura u međuratnom razdoblju

Blažević, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:790980>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Studijska grupa: Povijest umjetnosti / Njemački jezik i književnost

Mentor: Prof. dr. sc. Julija Lozzi Barković

Student: Lorena Blažević

Art Déco i hrvatska građanska kultura u međuratnom razdoblju

Završni rad

Rijeka, lipanj 2022. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesni kontekst	3
3. Art Déco	4
3.1. Obilježja Art Décoa	5
3.2. Utjecaji	5
4. Art Déco u svijetu	7
4.1. Primijenjena umjetnost	7
4.2. Slikarstvo i skulptura	11
4.3. Arhitektura	13
5. Art Déco u Hrvatskoj	17
6. Primijenjena umjetnost u Hrvatskoj	19
6.1. Moda i modni dodaci	19
6.1.1. Časopis „Svijet“	19
6.1.2. Nakit	20
6.2. Grafički dizajn	21
6.2.1. Zagrebački zbor	21
6.2.1.1. Sergije Glumac	23
6.2.3. Eugen Sekler	25
6.3. Uređenje interijera	26
6.3.1. Keramika i staklo	28
7. Skulptura	31
7.1. Kiparstvo u Zagrebu	31
7.1.2. Hinko Juhn	32
7.2. Ivan Meštrović	33
8. Slikarstvo	35
8.1. Milivoj Uzelac	35
9. Arhitektura	37
9.1. Zagreb	38
9.2. Sušak i Rijeka	39
9.3. Područje Slavonije	41
10. Zaključak	43
11. Literatura	44
12. Popis priloga	49

Sažetak

Art Déco je pravac koji se u umjetnosti javlja 1918., a traje do 1939. godine. No iako se početkom stila smatra godina 1918. i prije te godine postoje radovi koji se mogu ubrojiti pod umjetnost art décoa. Stil art décoa zastupljen je u svim područjima umjetnosti, s tim da je u Americi primjerice najviše vidljiv u arhitekturi, dok se na području Hrvatske najjasnije očituje u stvaralaštvu primijenjene umjetnosti. Dok se u primijenjenoj umjetnosti jasno daju očitati karakteristike, teže je kod slikarstva kod kojeg dolazi do preplitanja raznih drugih stilova sa art décoom. Samim time teže je odrediti koje točno značajke i karakteristike pripadaju stilu art décoa, a koje prijašnjim stilovima. Karakteristika koja se u primijenjenoj umjetnosti, ne samo u svijetu već i u Hrvatskoj javlja jest korištenje egzotičnih materijala kao i geometrijskih likova. Korištenje geometrijskih oblika proteže se kroz sva područja umjetnosti te je tako izuzetno bitna i za arhitekturu koja nastaje u ozračju art décoa. Budući da je i povijesna i kulturna situacija navedenog perioda ne samo u Hrvatskoj nego i u svijetu dosta nestabilna, omeđena s dva rata, financijskim i drugim krizama, umjetnici art décoa u svojim djelima pokušavaju prikazati neku bolju budućnost.

Ključne riječi: Art Déco, arhitektura, primijenjena umjetnost, slikarstvo, svijet, Hrvatska, utjecaj

1. Uvod

Cilj ovog rada je prikazati pojavu umjetničkog stila Art Déco na području Hrvatske, koji se javlja između prvog i drugog svjetskog rata. Obzirom na povijesne okolnosti u tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, koje su se zbile u to vrijeme, a uvelike su utjecale i na stvaralaštvo Hrvatskih umjetnika, potrebno je produbiti taj aspekt u početku rada. Kako bi se shvatile okolnosti u kojim umjetnici tog perioda stvaraju na području Hrvatske, rad započinje kratkim uvidom u povijesni kontekst. Također će ovaj rad pružiti pregled o razvoju i nastanku art décoa kao stila te art décoa kao pravca u svjetskoj umjetnosti. Slijede primjeri art déco umjetnosti iz svijeta te utjecaji na kojima se temelji umjetnost stranih umjetnika kao i razvoj samog stila. Zatim se rad fokusira na prikazivanju načina na kojem se stil art décoa očituje u Hrvatskom stvaralaštvu, te umjetnicima koji su zaslužni za to. Taj dio završnog rada osvrće se na sva područja umjetnosti koja su tada bila zastupljena te kroz primjere objašnjava karakteristike pravca u Hrvatskoj koje se u nekim aspektima razilaze, a u nekima spajaju sa karakteristikama pravca u svijetu. Naposljetku zaključak rezimira sve navede teze u radu te uspoređuje i objašnjava sličnosti i razlike između stila art décoa na području Hrvatske i u ostatku svijeta. Literatura na kojoj se rad temelji u najvećoj mjeri jest djelo „Art Déco i umjetnost u hrvatskoj između dva rata“, muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, koje je ključni izvor za Art Déco na području Hrvatske. Osim navedenog kataloga, koji tematizira sva područja u umjetnosti, postoji nekoliko članaka koji se temelje na pojedinim segmentima Art Décoa od kojih je najmanje zastupljeno slikarstvo odnosno pojedini slikari, a najviše primijenjena umjetnost i arhitektura. Što se primijenjene umjetnosti tiče Arijana Koprčina u svojim člancima tematizira izradu nakita te općenito obradu metala. Jasna Gajler, Lovorka Magaš Bilandžić te Lada Kavurić uvelike doprinose istraživanju Art Décoa svojim člancima o plakatima Zagrebačkog zbora što je također velik doprinos istraživanju primijenjene umjetnosti. Problem slikarstva, kod kojeg se isprepliće više stilova te samim time nije moguće točno odrediti djela koja nastaju isključivo u duhu art decoa, odražava se i u doprinosu istraživanja koji nije toliko opsežan kao kod primjerice primijenjene umjetnosti. Za kiparstvo bitno je djelo Davorina Vujčića koji daje detaljan uvid u stvaralaštvo Hinka Juhna, koji se specijalizirao za keramiku te je zato stvarao u sjeni drugih umjetnika, a čiji je opus zapravo izuzetno bitan u kontekstu art déco kiparstva. Uvid u arhitekturu na području Rijeke pružaju, sa fokusom na stambenu arhitekturu, pružaju članci Julije Lozzi-Barković, dok je arhitektura u Zagrebu tematizirana u radovima Hele Vukadin-Doronige i Ariane Novine. Velik doprinos

za arhitekturu na području Slavonije pruža djelo Dragana Damjanovića koje se osvrće na opus vukovarskog arhitekta Frana Funtaka. Pojedini segmenti poput arhitekture i primijenjene umjetnosti na određenim područjima Hrvatske više su istraženi, no općenito govoreći art déco nije česta tema istraživanja u Hrvatskoj zbog čega je prisutan i mali broj literature i izvora.

2. Povijesni kontekst

„Dvadeseto stoljeće počinje tek poslije rata“ glasi tvrdnja nekih povjesničara, koja, uzmu li se u obzir civilizacijske prekretnice koje su se dogodile nakon 1918. godine, se ne čini toliko nerealna. Iako su tih godina izumi kao što je Röntgenov izum ili električna struja već postojali trebalo je proći određeno vrijeme da isti prodru u opću svijest. Važnost izuma poput struje najbolje se vidi proučavanjem funkcije tehničkih izuma u razvoju stilskih obilježja. Da energetske izvori ne postoje ne bi postojali ni moderni mediji, filmovi, reprodukcije glazbe, kazalište i sve što je povezano sa njime. Obzirom na sve to javlja se misao da je art déco moderna verzija secesije.¹ Hrvatska je u to vrijeme bila dio Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca koje je nastalo 1.12.1918. godine. Nestabilnu situaciju kraljevstva SHS prouzročila je unutarnja podjela oko rješavanja nacionalnog pitanja te državnog uređenja. Rapallskim ugovorom 12.11.1920. teritorijalna situacija se mijenja. Kraljevstvo SHS Italiji priznaje između ostalog Goricu, Istru (bez općine Kastav), otok Cres, Lošinj, Lastovo i Zadar. Osim toga Rimskim ugovorima 27.1.1924. Italija prisvaja Rijeku, što je za više od 500.000 Hrvata i Slovenaca značilo ostanak izvan Jugoslavenske države. Kralj Aleksandar proglašava diktaturu 6.1.1929. godine, a državu se preimenovalo u Kraljevinu Jugoslaviju te je podijeljena na devet banovina. Deset godina kasnije nestabilne Hrvatsko-Srpske odnose premijeri pokušavaju riješiti dogovorom. 26.8.1939. godine sklopljen je njihov sporazum o stvaranju autonomne Banovine Hrvatske, to dovodi do narušavanja unitarističkog načela što je dovelo do toga da administrativno-teritorijalna podjela nije bila moguća. Razdoblje koje obuhvaća art déco u Hrvatskoj, tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, te Kraljevini Jugoslaviji, je bilo razdoblje obilježeno međunacionalnim suprotnostima, političkim krizama i gospodarskom nerazvijenosti.²

¹ Viktor Žmegač, *Art Deco u povijesnom kontekstu*, u: *Art Deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata*, (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2011.), 15-16

² Jugoslavija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 22. 7. 2022.) <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463>>

3. Art Déco

Stil Art déco pravac je u umjetnosti koji graniči te se vremenski određuje prema dva svjetska rata. Početkom art décoa smatra se godina 1918. te kraj prvog svjetskog rata, dok se krajem art décoa smatra početak drugog svjetskog rata 1939. Iako se kao početnu godinu uzima 1918. brojni umjetnici, koji se smatraju predstavnicima pravca, stvarali su i prije 1914. godine. Jedan od najranijih primjera datiran je u 1909. godinu i obilježava ga događaj kada je Sergei Diaghliev stvorio „Ballets Russes“ u Parizu. To je bila prekretnica prema novom stilu, što je bilo potaknuto novom idejom odvažnih boja i dizajna u kostimima i scenografiji. Za prijenos stila zaslužna je gospodarska kriza koja se zbilila 1930-ih.³ Naziv art déco preuzet je od francuske riječi *art décoratif* što u prijevodu znači ukrasna umjetnost. Pojam se nije počeo koristiti odmah nakon izložbe *Exposition Internationale des Arts decoratifs et industriels modernes*, odnosno međunarodne izložbe dekorativnih umjetnosti koja se u Parizu održala 1925. godine, već tek 1966. art déco tada, na međunarodnoj izložbi, nije predstavljen kao novi stil, već kao stil koji se formirao u prošlom desetljeću.⁴ Djela koja nastaju u ozračju art décoa ili kako ga se još zna nazvati *Le Style 25* sežu od dekoracije, grafika i plakata pa sve do slikarstva, namještaja i arhitekture.⁵ Proizvodi koji nastaju u to vrijeme uključivali su ujedno pojedinačno izrađene luksuzne predmete ali i robu masovne proizvodnje. Cilj je bio stvoriti elegantne i ne tradicionalne predmete koji simboliziraju bogatstvo i sofisticiranost.⁶ Načela koja zastupa često se još vežu uz Secesiju ili uz Wiener Werkstätte, a najzastupljeniji je pravac u Francuskoj te u SAD-u, što je pogotovo u arhitekturi vidljivo.⁷ Veliki utjecaj na početke art déco nalazimo u umjetničkim pravcima Art Nouveau, Bauhauusa te Kubizma. Osim navedenih umjetničkih pravaca veliku ulogu u formiranju pravca imali su i Američki indijanski, Egipatski te klasični izvori kao i priroda.⁸ Art déco izlazi iz mode početkom drugog svjetskog rata, no prije toga veliku ulogu igra svjetski sajam u New Yorku koji je održan od 1939. do 1940. Izloženi materijal prikazivao je primjere art déco arhitekture te je jednim djelom održan kako bi građanima pokazao kakva ih budućnost nakon velike depresije

³ Jasna Galjer, *Art Déco u primjenjoj umjetnosti i dizajnu*, u: *Art Déco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata* (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2011.), 25

⁴ art déco. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 22. 7. 2022.) <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4034>>

⁵ Patricia Bayer, *Art deco source book*, (Oxford: Phaidon, 1988.), 10

⁶ <https://www.britannica.com/art/Art-Deco> (Pristupljeno: 22.7.2022.)

⁷ Art Déco. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 22. 7. 2022.) <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4034>>

⁸ <https://www.britannica.com/art/Art-Deco> (Pristupljeno: 22.7.2022.)

očekuje.⁹ Art déco se dakle javio u dobrom trenutku, dok je u Europi i Americi cvjetala inovacijska umjetnost. No čim su se počele uplitati ideološke boje Staljinova imperija art déco je izgubio svoju čar, te nije bio jači od posljedica drugog svjetskog rata.¹⁰

3.1. Obilježja Art Déco

Art Déco je u umjetnosti bio prisutan u svim segmentima života i područjima kao što su arhitektura, slikarstvo, namještaj i industrijski dizajn. Osim u navedenim poljima moglo ga se vidjeti u tekstilnom stvaralaštvu pa tako i u tepisima i modi. Jako bitan predmet stvaranja bile su grafike, poster i plakati. Također su se izrađivale i skulpture, predmeti od stakla, predmeti od metala i nakit u ozračju art décoa. No u art déco stvaralaštvu javljaju se dva nova polja, svijetlost i kinematografija.¹¹ Kao veliki utjecaj ali i jedna od karakteristika stvaralaštva art décoa smatra se divljenje prema modernosti strojeva ali i strojno izrađenim predmetima. To zapravo uključuje simetriju, jednostavnost te nepromjenjivo ponavljanje elemenata. Iako su strojevi i strojna proizvodnja toliko snažno utjecali na stil, rijetko su se proizvodili predmeti masovne proizvodnje. Na predmetima su često vidljivi čisti oblici, te geometrijski ornamenti ili ornamenti koji su stilizirani od drugih elemenata kao što su cvijeće, životinje, sunčeve zrake. Karakteristično je također korištenje slojevitih oblika, aerodinamične krivulje te korištenje metalnih boja poput zlata i kroma. Što se korištenih materijala tiče, oni su često bili izrazito skupi, ne prirodni kao što su plastika, bakelit i vitak staklo. Uz to korišteni su i prirodni materijali poput srebra, žada, slonovače, opsidijana i kroma.¹²

3.2. Utjecaji

U umjetnosti art décoa vidljivo se isprepliću razni stilovi poput afričkih plemenskih dizajna, elegantne sofisticiranosti Pariza, geometrije i skulpture koju prepoznajemo iz drevne grčko-rimske arhitekture, geometrijski oblici starog Egipta, te elementi Srednjo-Američkih starosjedioca. Utjecaji koje vidimo u umjetnosti art décoa pokrivaju područja od egipatskih piramida ili pak afričkih plemenskih dizajna pa sve do futurističkih umjetničkih pokreta kao što su Art Nouveau, Bauhaus, Fovizam, Kubizam i drugi stilovi. Od srednjoameričkih ukrasa i oblika za art déco je izrazito važan bio je Zigurat odnosno stepenasti oblik piramide koji je

⁹ <https://www.britannica.com/topic/worlds-fair/Modernism-and-Cold-War-rivalries> (Pristupljeno: 22.7.2022.)

¹⁰ Viktor Žmegač (bilj. 11) 21

¹¹ Patricia Bayer (bilj. 5) 12

¹² <https://www.britannica.com/art/Art-Deco> (Pristupljeno: 22.7.2022.)

imao velik utjecaj na arhitekturu ali i dekorativnu umjetnosti i dizajn. Za arhitekturu art décoa bitni su bili zabati koji su vidljivi na grčko-rimskim hramovima. Bitnost tih zabata vidljiva je najviše u New Yorku te zgradama nastalim pod tim utjecajem. Iz grčko-rimske umjetnosti još je bitno napomenuti utjecaj kojeg su imali mozaici i geometrijski oblici.¹³ Od modernih umjetničkih stilova na Art Déco utjecao je pokret Art Nouveau. Sličan je art décou u tom pogledu da oba stila funkcionalnim predmetima pokušavaju dodati umjetničke detalje. Također prikazuju slične motive poput žena, cvijeća i životinja. Sličnost je vidljiva i u tome da su oba stila nastojala stvoriti stil dizajna dekorativne umjetnosti koji bi pratio i predstavljao suvremeni svijet i promijene koje se u njemu događaju.¹⁴ Art Nouveau je dakle bio stil koji je bio aktivan još dok su se počele javljati prve ideje Art Décoa. Bio je to stil koji je bio inspiriran prirodom, koristeći se asimetrijskim oblicima i većinom krivih linija. Svoj vrhunac, slično kao i Art Déco, doseže na izložbi Exposition Universelle, također održanoj u Parizu.¹⁵ Sličnosti koje su vidljive u odnosu na pokret Bauhauusa su te da oba stila teže ka modernizaciji, bitna točka im je industrijska produkcija, i koriste se geometrijskim elementima kao i čistim oblicima.¹⁶

¹³ <https://www.artdeco.org/origins-influences> (Pristupljeno: 23.7.2022.)

¹⁴ <https://www.theartstory.org/movement/art-deco/> (Pristupljeno: 23.7.2022.)

¹⁵ Patricia Bayer (bilj. 5) 10

¹⁶ <https://www.philamuseum.org/exhibitions/272.html?page=2> (Pristupljeno: 23.7.2022.)

4. Art Déco u svijetu

4.1. Primijenjena umjetnost

Art déco namještaj često nastaje suradnjom dizajnera namještaja i tekstila, kipara i slikara. Kao uzore umjetnici su često uzimali ostavštinu Louisa XV. te Louisa XVI. No osim toga često su i sami smišljali i stvarali svoje unikatne projekte. Pri stvaranju korišteni su novi kao i tradicionalni, stari, materijali. Paleta boja kojom su se koristili često se sastojala od jarkih boja ali su se također koristile i pastelne boje, te nijanse smeđe i crne.¹⁷ U stvaranju namještaja čvrsto se oslanja na francusku produkciju i tradiciju. Tradicionalan francuski način vidljiv je po odabiru materijala za izradu namještaja, koristeći se egzotičnim drvima poput ebanovine često u kombinaciji sa drugim materijalima kao što je bjelokost. Dizajneri su često cijele predmete prekrivali egzotičnim materijalima, te su nerijetko stvarali motive kao što su stilizirano cvijeće ili geometrijski motivi. Oblik namještaja mogao je biti tradicionalan odnosno klasičan sa zakrivljenim plohamama, ili pak moderan ravnih linija.¹⁸ Jedan od glavnih predstavnika oblikovanja namještaja bio je francuski dizajner interijera Jacques-Emile Ruhlmann. Najveći utjecaj na njega je imala izrada namještaja i klasični elementi 18.st. Najreprezentativnija djela koja je Ruhlmann stvorio u ozračju art décoa datiraju se između 1918. i 1925. godine. Za izradu namještaja koristio je rijetke vrste drva kao što je ebanovina, brazilsko ružino drvo i druge egzotične vrste koje je najčešće međusobno kombinirao. Izgled namještaja je često bila kombinacija blagih nekada čak neprimjetnih linija i oblina jednostavnog oblika. Materijal koji je najčešće upotrebljavao za detalje poput ručki i nožica bila je slonovača, što je predmetima davalo određenu elegantnost i učinila ih unikatnima.¹⁹

¹⁷ Patricia Bayer (bilj. 5) 16

¹⁸ Patricia Bayer (bilj. 5) 33

¹⁹ <http://ruhlmann.info/e-j-ruhlmann/> (Pristupljeno: 23.7.2022.)

Slika 1. Emile Jacques-Ruhlmann, „Etat“ Cabinet, 1925.-26.

(<https://www.thecollector.com/french-art-deco-furniture/> preuzeto 23.7.2022.)

Jedan od primjera Ruhlmannovog namještaja izrađenog od macassar ebanovine, slonovače, hrasta i mahagonija je „Etat“ Cabinet (slika 1.) kojeg je 1925. izradio za muzej umjetnosti Metropolitan. Naziv Etat, ormarić je dobio po tome što je sličan ormarić, koji je bio izložen na izložbi u Parizu, bio kupljen od države, u prijevodu Etat. Nerijetko je Ruhlmann izrađivao slične verzije predmeta, mijenjajući na svakoj sljedećoj verziji poneki detalj.²⁰

Klasični art déco motivi koje možemo vidjeti na uporabnim predmetima bili su trčeći jeleni i fontane. Keramika u art déco doživljava svoj vrhunac u autorskoj tehnici kao i u industrijskoj produkciji. Keramički predmeti se često javljaju kao zaštitni znakovi stila, jer dočaravaju stanje uma tadašnjeg vremena, potrebu za bijegom od života i uživanjem u ljepoti. Izrada predmeta od stakla također prati francusku tradiciju, no u oblikovanju se uvode nove tehnologije ili pokušavaju oživiti stare.²¹ Ponovo se oživljava antički egipatski način pate-de-verre. Pate-de-verre je tehnika u kojoj se staklo u prahu pomoću vode pretvara u pastu koja se potom stavlja u kalup te ponovo peče. Tu tehniku ponovo je oživio i počeo koristiti Henri Cros, a po uzoru na njega i mnogi drugi umjetnici koji su se bavili izradom predmeta od stakla. Rene Lalique bio je francuski dizajner stakla koji je karijeru započeo kao Art Nouveau

²⁰ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/487424> (Pristupljeno 23.7.2022.)

²¹ Patricia Bayer (bilj. 5) 33

zlatar. Izrađivao je predmete poput bočica za parfeme, kutije, figurice, vaze i satove. Način na koji je stvarao uključivao je često motive kao što su naga tijela, geometrijske elemente te raznobojne vaze. I dizajneri u drugim državama uvelike su utjecali na korpus staklenih predmeta art décoa. Švedska firma Orrefors na primjer je na Pariškoj izložbi primila međunarodno priznanje za gravirane staklene posude koje su bile prozirne ili blago obojane. Jedna od vodećih proizvođača staklenih predmeta bila je nizozemska Leerdam Glasfabrik osnovana 1765. sa dizajnerom Chris Lebeaum na čelu firme. Za Austrijsku proizvodnju stakla bitnost se pridodaje Wiener Werkstätten i dizajnerima uključujući Josefa Hoffmana i Kolman Mosera. Iako njihova djela datiraju prije Pariške izložbe svejedno se u njima vidi moderna. Za Engleske proizvođače bitno je spomenuti firme poput Thomas Webb and Sons te Stuart and Sons za koje su radili poznati umjetnici poput Paul Nasha i Graham Sutherlanda. U Sjedinjenim Američkim državama jedan od vodećih proizvođača stakla bila je firma Steuben glass works koja se i dalje nalazi na vodećem mjestu.²² Izuzetno bitan umjetnik za grafički dizajn u doba art décoa bio je Adolphe Mouron Cassandre. Izvorno je bio slikar koji je iz Ukrajine doselio u Pariz. Cassandre je bio bitan zbog svojih reklamnih plakata koji su jednim dijelom definirali izgled art déco. Njegovi plakati su slavili i divili se novim načinima transporta te modernim načinom života. Bio je poznat po svojim plakatima stiliziranih slika brzih vlakova. Karakteristično za njegove plakate bilo je korištenje isključivo velikih slova, za koje je smatrao da su čitljiviji pogotovo kad su u velikom mjerilu. Općenito je karakteristično za njega povezivanje tipografije sa slikama.

²² Patricia Bayer (bilj. 5) 71.-74.

Slika 2. A.M. Cassandre, Dubo-Dubon-Dubonnet, 1932.

(http://www.artnet.com/artists/am-cassandre/dubo-dubon-dubonnet-WYdYeSKmyCgaT_4yZwSF2g2 preuzeto 23.7.2022.)

Cassandre je napravio plakate za vinsku trvtku Dubonnet (Slika 2.) koji su osmišljeni tako da ih se može pročitati iz vozila koje se brzo kreće. Njegova inovacija je također ideja serijskog plakata. Serijski plakat sastoji se od skupine povezanih plakata koji su vidljivi u brzom slijedu prenoseći tako cjelovitu ideju.²³ Nakit, koji je bio jedan od glavnih izložbenih grupa na Pariškoj izložbi, stvoren je, većim djelom, pod utjecajem istočnjačkih, afričkih i južnoameričkih umjetnosti te kubizma i fovizma. Nakit se često nazivao kubističkim čemu su razlog kutovi, geometrijske linije i figurativni elementi koji su vidljivi na nakitu. Javlja se potreba za uklanjanjem ne potrebnih ornamenata korištenih u secesiji. Kao rezultat nakit art décoa djeluje čišće sa krućim linijama. Nova arheološka istraživanja u Egiptu uvelike utječu na način oblikovanja nakita. Počinju se javljati lotosovi cvjetovi, piramide, Horusovo oko te skarabeji. Koriste se nove kombinacije boja koje su stvorene miješanjem lapis lazulija sa zlatom te korneola sa tirkiznom. Indijanski nakit koji je bio popularan početkom stoljeća, dvadeset godina kasnije postaje uzor draguljarima. Koriste se Perzijski motivi poput cvijeća, biljaka i arabeske sa materijalima poput smaragda i safira ili pak žada i lapis lazulija. Osim toga vidljivi su i Kineski utjecaji u vidu zmajeva i arhitektonskih motiva te motivi iz srednje Amerike i Afričke plemenske umjetnosti. Stvaranje nakita u to vrijeme fokusiralo se na dvije škole. Bijoutiers-artistes u fokus su stavljali dizajn, a ne intrinzične vrijednosti. Oni su

²³ https://www.artfactory.com/graphic_design/graphic_designers/cassandre.htm (Pristupljeno: 24.7.2022.)

koristili drago kamenje na skulpturalan način dodajući dijamante i druge dragulje kao detalj, ali ne i kao glavni fokus (Slika 3.).

Slika 3., Bijoutiers-Artiste Jean Dupres, Dijamantni prsten (

<https://www.langantiques.com/university/art-deco-jewelry/> Preuzeto 24.7.2022.)

Druga škola bila je Bijoutiers-joaillers, koju su zastupali umjetnici koji su radili u Pariškim draguljarnicama. Karakteristično za njih bilo je korištenje kalibrirano rezanog dragog kamenja u svrhu naglašavanja i poboljšanja geometrijskih prikaza. U kasnijim fazama dodaju elemente poput trapeza, polumjeseca i trokuta. Velika inspiracija bio im je daleki istok što se vidi po korištenju izrezbarenih dragulja iz Indije, miješanjem dragog kamenja sa koraljima, kvarcom i lapis lazulijem.²⁴

4.2. Slikarstvo i Skulptura

U slikarstvu i kiparstvu art décoa vidljiva je velika raznolikost. Teme sežu od dekorativnog, do avangardnog pa sve do ornamentiranog i apstraktnog načina prikazivanja. Ne možemo sva slikarska djela nastala u periodu art décoa nužno svrstati pod to stilsko razdoblje, no nekoliko djela svojim geometrijskim motivima, stilizacijom ili načinom korištenja boje predstavljaju savršene primjere art décoa u slikarstvu. Najreprezentativniji primjer takvog slikarstva vidljivo je u djelima umjetnice Tamare de Lempicke.²⁵ Na njeno stvaranje utjecali su njezini

²⁴ <https://www.langantiques.com/university/art-deco-jewelry/> (Pristupljeno: 24.7.2022.)

²⁵ Patricia Bayer (bilj. 5) 146

učitelji Maurice Denis te francuski kubistički slikar i kipar Andree Lhote.²⁶ Slikala je razno razne teme pod snažnim utjecajem kubizma i neoklasicizma.²⁷ Sudjelovala je na Pariškoj izložbi 1925. koja je osim za naziv art décoa i za stvaralaštvo Tamare de Lempicke bila izuzetno bitna. Izložba označava prekretnicu u njezinom životu, zahvaljujući izložbi stiče popularnost unutar krugova Pariške elite, te postaje jedna od vodećih slikarica art décoa.²⁸

Slika 4. Tamara de Lempicka, Autoportret (Tamara u zelenom Bugattiu), 1929., privatna kolekcija (<http://www.avantartmagazin.com/tamara-de-lempicka-glamurozna-zvezda-medjuratnog-perioda/tamaradelempicka-self-portrait-in-green-bugatti-1925/>

Preuzeto: 24.7.2022.)

U razdoblju nastanka „*Autoportreta*“ (slika 4.) za časopis „Die Dame“, de Lempicka stvara i razvija svoj osobni stil. Karakteristično za njena djela tog perioda su prikazi figura te urbane pozadine.²⁹ Nešto popularnije od slikarstva za vrijeme art décoa, bila je skulptura. To se osobito odnosilo na male dekorativne skulpture nastale najčešće u Njemačkoj. Glavni Europski centri stvaranja bili su Pariz, Berlin i Beč. Materijal koji se u većini slučajeva kod

²⁶ <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/de-lempicka-tamara> (Pristupljeno: 24.7.2022.)

²⁷ <https://www.sothebys.com/en/artists/tamara-de-lempicka> (Pristupljeno: 24.7.2022.)

²⁸ <https://www.dailyartmagazine.com/tamara-in-a-green-bugatti/> (Pristupljeno: 24.7.2022.)

²⁹ Sara Bačić, Tamara de Lempicka i međunarodni likovno umejtnički kontekst. Diplomski rad. (Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. 2018.) 45

tip skulptura upotrebljavao bila je slonovača i hladno obojana bronca.³⁰ S tim da su tematski Njemački umjetnici preferirali subjekte koji prikazuju tropske, atletske i sportske figure. Dok su Francuzi preferirali subjekte prikazane u neozbiljnim i teatralnim pozama.³¹ Jedan od umjetnika koji je za svoja djela koristio kombinaciju slonovače i bronce bio je Marcel Bouraine. Karakteristika njegovog stvaralaštva bilo je prikazivanje amazonki, plesačica te figura iz kazališta.³²

Slika 5. Marcel Bouraine, plesačica sa lepezom, 1930.

Također je često prikazivao nage plesačice sa lepezama koje stoje na mramornim arhitektonskim bazama (slika 5.).³³

4.3. Arhitektura

Arhitektura art décoa za vrijeme velike depresije bila je popularna radi svoje jednostavnosti i praktičnosti. Dok su se kod drugih pravaca u arhitekturi mogli vidjeti filozofski motivi, arhitektura za vrijeme art décoa bila je isključivo dekorativne funkcije.³⁴ Dok je Francuska

³⁰ Patricia Bayer (bilj. 5) 147

³¹ Knowles, Eric. 2014. *Art Deco*. Shire Publications 65

³² Eric Knowles (bilj. 31) 78

³³ Eric Knowles (bilj. 31) 70

³⁴ Mariano Hernandez, the ultimate guide to architecture

preuzela vodeću ulogu u ostalim umjetničkim područjima art décoa, arhitektura je bila predvođena Američkim građevinama. Paviljoni i druge arhitektonske strukture, izrađene za Parišku izložbu 1925., stvorene su kao privremene strukture što je rezultiralo u tome da su ih kasniji arhitekti i dizajneri poznavali isključivo sa fotografija i crteža.³⁵ Jedan od bitnijih paviljona bio je Le Corbusierov L'esprit Nouveau (Slika 6.). Paviljon je popunio sa elementima masovne proizvodnje te oduzeo sve elemente koji su prije bili vidljivi u arhitekturi, a koje je on smatrao ne potrebnom dekoracijom.³⁶

(Slika 6.) Le Corbusier, L'esprit Nouveau, 1920. ([https://www.archdaily.com/883336/le-corbusiers-pavillon-de-lesprit-nouveau-named-one-of-20-designs-that-defined-the-modern-worl](https://www.archdaily.com/883336/le-corbusiers-pavillon-de-lesprit-nouveau-named-one-of-20-designs-that-defined-the-modern-world) Preuzeto: 26.7.2022.)

Definitivno najbitniju ulogu u arhitekturi art décoa igrali su neboderi. Nakon kraja prvog svjetskog rata New York postaje jedno od glavnih svjetskih centara. Kako raste populacija grada tako raste i masovna kultura povezana novim tehničkim dostignućima. Početkom stoljeća arhitekturu grada karakteriziraju egzotičan stil, ekstravagantni ali u isto vrijeme neprecizni prikazi stranih mjesta njihove prošlosti.³⁷ Na način oblikovanja nebodera utjecali su stilizirani florealni motivi ranog 20.stoljeća u francuskoj, Austrijska secesija, Francuski Art Nouveau te Njemački Ekspresionizam. Ornamentalni elementi često su preuzeti iz

³⁵ Patricia Bayer (bilj. 5) 110

³⁶ Patricia Bayer (bilj. 5) 110

³⁷ Anthony W. Robins, *New York: A guide to Gotham's jazz age architecture*. (Albany: State University of New York, 2017.) 1

umjetnosti Azteca, Maja te Afričke kulture.³⁸ Možda najbitniji te reprezentativni primjer nebodera koji su nastali u ozračju art décoa bio bi *Chrysler Building* u Manhattenu (slika 7.).

Slika 7., William Van Alen, Chrysler Building, 1927., Manhattan, New York (<https://study.com/academy/lesson/architect-william-van-alen-chrysler-building-works-biography.html> Preuzeto: 26.7.2022.)

Simbol je i predstavlja uspjeh, industriju kao i kapitalizam. Neboder je dizajniran 1927. godine, a dovršen 3 godine kasnije 1930.³⁹ Karakteristični art déco elementi na neboderu uključuju crno-bijele pruge između katova, geometrijski ukrasi, aerodinamične glave orlova te poklopci hladnjaka sa krilima, koji su referenca na ukrase automobila Chrysler, na kutovima nebodera. Najupečatljiviji dio je kruna na vrhu nebodera koja se sastoji od sedam slojeva umetnutih polumjeseca umetnutih s trokutastim prozorima. Bitno je i

³⁸ Anthony W. Robins (bilj. 37) 5

³⁹ Patricia Bayer (bilj. 5)111

osvjetljenje krune koja neboder čini simbol urbane moderne što je također karakteristično art déco periodu.⁴⁰

⁴⁰ Dr. Paul A. Ranogajec, Van Alen, The Chrysler Building, <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/architecture-design/ny-skyscrapers-landmarks/a/van-alen-chrysler-building>, (Pristupljeno 26.7.2022.)

5. Art Déco u Hrvatskoj

Činjenica da se Art Déco javlja u nezgodno vrijeme za Hrvatsku, koja taman postaje dio nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, otežava stvaranje ideologije jugoslavenstva. U to nestabilno vrijeme vidljiva je borba između nacionalnog i tradicionalnog te stvaranja nečeg novog i modernog. To se odražava i na Pariškoj izložbi 1925. na kojoj je SHS sudjelovala.⁴¹ Paviljon SHS na izložbi dizajnirao je zagrebački arhitekt Stjepan Hribar. Osim njega na izložbi radili su još i Tomislav Krizman, Joza Kljaković, Vladimir Becić i drugi.⁴² Još 1922. stigao je poziv za izložbu, a prema bilješkama Jaše Grgaševića nije se očekivao uspjeh, koji se unatoč sumnjama je dogodio.⁴³ Najbitniju ulogu izložbenog materijala SHS-a vidljiva je bila u samostalnom Nacionalnom paviljonu, za što su bitne bile Zagrebačke institucije. Tako se i u službenim katalogima dionice Kraljevine SHS prikazuju reprodukcije primjera Zagrebačke dionice. Zagrebački muzej za umjetnost i obrt bio je zadužen za cjelovitu pripremu hrvatskog dijela, dok se pripremom bavio zagrebački odbor, a pripremom dalmatinskog splitski odbor.⁴⁴ O cjelokupnom nastupu i postavu brinuo se Tomislav Krizman, a paviljon su opremili između ostalog Vladimir Benčić, koji je izveo freske u unutrašnjosti, Frano Krstinić koji je izveo figuralne karijatide koje su postavljene na ulazu te Ivo Kerdić koji je preuzeo izradu rasvjete na temelju nacrtu arhitekta Vladimira Šterka. Namještajem je paviljon opremljen od strane Obrtne škole kao i tvornice Bothe i Ehrmann. Izložbeni materijal većim djelom napravljen je i dopremljen iz Hrvatske koja zbog djelovanja zagrebačke Obrtne škole i utjecaja Beča imala izuzetnu tradiciju i kvalitetu.⁴⁵ 1926. pod dojmovima Pariške izložbe ali i pod utjecajem Wiener Werkstätte i Deutscher Werkbund, Tomislav Krizman i drugi utemeljuju udruženje za promicanje umjetničkog obrta pod nazivom Djelo.⁴⁶ Među članovima nalazili su se umjetnici koji su svi na neki način sudjelovali na Pariškoj izložbi. Glavna namjera bila je proširiti tržište modernim i kvalitetnim upotrebnim predmetima koji sežu od jednostavnijih do luksuznijih. Možda najbitniji ostvareni projekt Djela bila je izložba u umjetničkom paviljonu održana 1927. godine.⁴⁷ Događaj koji je uvelike pomogao reformi koja se događala unutar umjetničkog obrta u Hrvatskoj bila je reorganizacija zagrebačke Obrtne škole. Suradnju s

⁴¹ Jasna Gajler (bilj. 3) 42

⁴² <https://www.muo.hr/art-deco/> (Pristupljeno: 26.7.2022.)

⁴³ Koprčina Arijana, *Oblikovanje metala na izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu 1925. u hrvatskoj dionici izložbe Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. (Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti. 2008.) 89

⁴⁴ Arijana Koprčina (bilj. 43) 90

⁴⁵ Sara Bačić, Tamara de Lempicka i međunarodni likovno-umjetnički kontekst, Diplomski rad (Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, 2018.) 64-65

⁴⁶ Jasna Gajler (bilj. 3) 46

⁴⁷ Jasna Gajler (bilj. 3) 48

domaćom industrijom ojačala je činjenica da je Obrtna škola dobila nekoliko novih odjela.⁴⁸
Stil Art Déco u Hrvatskoj dekorativnoj umjetnosti vidljiv je skoro u svim segmentima
oblikovanja, od keramike i plakata sve do sitne plastike i scenografije.⁴⁹

⁴⁸ Jasna Gajler (bilj.3) 51

⁴⁹ art déco. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 27. 7. 2022.) <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4034>>.

6. Primjenjena umjetnost u Hrvatskoj

Na 1920.-e godine se gleda kao na prijelazni period između secesije i afirmacije modernizma. Također se veću važnost pridodaje i kvaliteti proizvoda te se pojavljuju nove tvrtke kao što je Griesbach i Knaus. Osim toga bitno je napomenuti da je više primjera primijenjene umjetnosti i popularne kulture već elitne umjetničke produkcije, u Hrvatskoj. Gleda li se na art déco kao na manifestaciju modernizma moguće je naći mnogobrojne primjere unutar Hrvatske umjetnosti tog razdoblja. To se posebno odnosi na primijenjenu umjetnost i predmete svakodnevne uporabe te časopise, reklame i plakate.⁵⁰ Što se produkcije tiče, u Hrvatskoj razlikujemo dva načina oblikovanja. Oba načina za cilj imaju pridonijeti kvaliteti svakodnevnog života. Prvi se način oslanja na domaću tradiciju i kućnu industriju dok se drugi način temelji na vizualnom jeziku internacionalnog modernizma.⁵¹

6.1. Moda i modni dodaci

Bitnu ulogu u promicanju novog stila igrala je moda i ilustracije koje su ju pratile.⁵² Već krajem prvog svjetskog rata javlja se potreba za opuštenijem načinu odijevanja, što se na Pariškoj izložbi i prikazuje. Časopis „Svijet“ zbog svojih izvještavanja i prikaza pariških trendova pokazao se izuzetno bitnim za modu u Hrvatskoj.⁵³ Tako se počinje razvijati i domaća modna industrija sa Gjurom Matićem, koji je nekoć radio u pariškoj modnoj kući Worth.⁵⁴ U oblikovanju modnih dodataka poput lepeza, torbi i nakita vidljivi su geometrijski i floearni motivi.⁵⁵ Art déco u modi očituje se i etničkim uzorcima koji su pojednostavljeni do geometrijske apstrakcije.⁵⁶

6.1.1. Časopis „Svijet“

U modnom kontekstu časopis „Svijet“ pridonio je promoviranju novog i modernog načina odijevanja ali i modernizaciji ostalih segmenata života. Objavlivanjem raznih fotografija kao što su modnih revija, plesova, modernom baletu, utrkama, Hrvatskoj i stanovništvu približio

⁵⁰ Jasna Gajler (bilj.3) 38

⁵¹ Jasna Gajler (bilj. 3) 40

⁵² Patricia Bayer (bilj. 5) 128

⁵³ Djurdja Bartlett, Moda i stil života, u: Art Déco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.2011.) 65-66

⁵⁴ Djurdja Bartlett (bilj. 53) 69

⁵⁵ Patricia Bayer (bilj. 5) 128

⁵⁶ Djurdja Bartlett (bilj. 53)71

se moderni svijet.⁵⁷ Osim toga prikazivao je i Zagrebačke dame u njihovim modnim kombinacijama, te ilustracije bogate i profinjene dame u aktivnostima poput tenisa, plesa ili vožnje automobila.⁵⁸

6.1.2. Nakit

Karakteristično za nakit ovog razdoblja bio je jednostavan dizajn sa obično geometriziranim ili apstraktni elementima.⁵⁹ Nakit se u Zagrebu pretežito mogao kupovati kod urara-draguljara, nešto rjeđe kod zlatara-draguljara. Čemu je razlog bio što su urari većinom imali dozvolu za prodaju nakita. Nakit kao i satove koje su urari prodavali većinom su bili uvezeni. Uzimajući u obzir činjenicu da je nakit na tržištu većim dijelom bio stranog podrijetla javlja se pitanje širenja ali i utjecaja nakita u Hrvatskoj. Kako bi strana roba dolazila na tržište s njom bi došli i katalogi koji su sadržavali i prikazivali najmodernije trendove. Tako su se i utjecaji počeli širiti.⁶⁰ Luksuzniji nakit je obično bio hladnijeg kolorita, a materijal koji se koristilo bilo je bijelo zlato ili platina u kombinaciji s transparentnim kamenom. Dominirale su dakle hladne, crno-bijele boje te geometrijski motivi. Umjetnik koji je pratio takav način izrade bio je Robert Salzberger.⁶¹

Slika 8., Robert Salzberger, 1925.-1930., bijelo zlato, oniks, briljanti (<https://hrcak.srce.hr/file/244641> Preuzeto: 26.7.2022.)

Ratno i političko stanje utjecalo je na financijski aspekt što je bilo vidljivo i u dostupnosti kvalitetnog kamena, zbog čega su se koristili kamenjem koje je bilo dostupnije cijene. Nakit

⁵⁷ Djurdja Bartlett (bilj. 53) 63

⁵⁸ Djurdja Bartlett (bilj. 53) 67

⁵⁹ Patricia Bayer (bilj. 5) 129

⁶⁰ Arijana Koprčina, Robert Salzberger i Art Déco nakit u Zagrebu, u: Radovi instituta za povijest umjetnosti. Vol. No.38. 2014. 210

⁶¹ Arijana Koprčina, Robert Salzberger i Art Déco nakit u Zagrebu (bilj. 60) 211

kojeg izrađuje Salzberger karakterističan je za period art décoa zbog svoje plošnosti, uzdignutih detalja te geometrijskih formi (Slika 8). Broševi koji izrađuje su duguljasti i pločasti ukrašeni horizontalnim i poligonalnim elementima te nekad manjim, a nekad većim ukrasnim kamenom u sredini.⁶²

6.2. Grafički dizajn

Grafički dizajn, ne samo u svijetu, već i u Hrvatskoj bio je izuzetno bitan zbog promicanja modernog načina života. Uglavnom su u tiskanim medijima vidljivi zapadni utjecaji, a služili su za prikazivanje novog, spektakularnog načina života. Karakterističan prikaz bio je veća fotografija koju bi pratio manji tekst.⁶³ Tipično za Art Déco na grafičkim materijalima vidljiva je stilizacija, geometrizacija, jarke boje te raskošni materijali.⁶⁴ Poster, plakati i drugi grafički mediji praktički su zračili energijom što je bio rezultat nove opsjednutosti brzinom i putovanjima, zbog čega su se često prikazivali luksuzni auti, brzi vlakovi i elegantni brodovi.⁶⁵

6.2.1. Zagrebački zbor

Zagrebački zbor igrao je, u doba SHS-a, veliku ulogu u popularizaciji novijih medija kao što su to bili plakati, čiji su također bili bitni naručitelji.⁶⁶ Raniji plakati zagrebačkog zbora iz 1920.-ih izgledom su bili jednostavni uz prikaz panorame grada te znaka zbora. Zagrebački zbor nije imao vlastitog, „kućnog“ dizajnera već se naručivanje plakata odvijalo pojedinačno. Propisani natječaj na jesen 1925. rezultirao je naručivanjem plakata od Otta Antoninija, ali i odlukom uprave da će se skupi natječaji ubuduće zaobilaziti budući da nisu ispunjena očekivanja.⁶⁷ Izrada plakata jednim se dijelom smatra umjetničkom podvrstom, kojom se djelomično bave pojedini slikari. Autor zaslužan za seriju plakata namijenjenoj Zagrebačkom zboru bio je Sergije Glumac.⁶⁸ On je za zbor izradio 14 varijanti plakata sa temom sinteze dekonstruiranja slike i apstraktnih geometrijskih kompozicija pod utjecajima konstruktivizma

⁶² Arijana Koprčina, Robert Salzberger i Art Déco nakit u Zagrebu (bilj. 60) 213

⁶³ Djurdja Bartlett (bilj. 53) 63

⁶⁴ Patricia Bayer (bilj. 5) 172

⁶⁵ Patricia Bayer (bilj. 5) 174

⁶⁶ Lovorka Magaš Bilandžić, Plakati Zagrebačkog zbora u međuratnom razdoblju (1922.-1940.): Prilog povijesti hrvatskog grafičkog dizajna, Peristil: 57/2014, 209

⁶⁷ Lovorka Magaš Bilandžić (bilj. 66) 211

⁶⁸ Jasna Gajler, Plakati za zagrebački zbor 1926. (Prilog redefiniranju povijesti hrvatskog plakata), Radovi instituta za povijest umjetnosti, Vol. No. 28., 2004. 337

i De Stijla uključujući rješenja koja su zasnovana na znalačkom korištenju citata, te kolaža i montaže.⁶⁹ Iako plakati nisu nikada dovršeni, imaju iznimno značenje za povijest plakata.⁷⁰ Glumčevi biografski podaci otkrivaju da je osnovno i srednjoškolsko obrazovanje odradio u Beču, zatim kratko studirao u Berlinu i Beogradu, a potom kod Ferde Kovačevića i Joze Kljakovića na zagrebačkoj Umjetničkoj akademiji studirao slikarstvo. Osim toga jedno je vrijeme u Parizu studirao i radio u ateljeu Andrea Lhotea.⁷¹

Slika 9., Sergije Glumac, XXV. Zagrebački zbor- XII., Salon automobila, 1936.

(https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Sergije_Glumac,_Zagreba%C4%8Dki_zbor,_1937..png, Preuzeto: 28.7.2022.)

Maksimalan učinak Sergije Glumac postizao je na svojim plakatima redukcijom motiva i boja koji su bili sažeti u slici i riječi (slika 9.,10.).⁷² Glumčev plakat za salon automobila iz 1936. primjer je plakata koji vizualnim sredstvom konotira šire značenje. Taj aspekt očituje se u prikazu automobila koji su se uputili prema Zagrebu što dodatno upućuje na privlačnost manifestacije (Slika 9.).⁷³

⁶⁹ Jasna Gajler (bilj. 3) 52

⁷⁰ Jasna Gajler, Plakati za zagrebački zbor 1926., (bilj. 68) 340

⁷¹ Jasna Gajler, Plakati za zagrebački zbor 1926., (bilj. 68) 341

⁷² Lada Kavurić, Plakati Zagrebačkog zbora, 6

⁷³ Lovorka Magaš Bilandžić, Plakati zagrebačkog zbora u međuratnom razdoblju (bilj. 66) 213

Slika 10. Sergije Glumac, XV. Salon automobila, 1938.

(<https://mrezadizajna.com/katalog/plakat-za-29-zagrebacki-zbor-xv-sajam-automobila>

Preuzeto: 28.7.2022.)

Za zagrebački zbor 1938. izrađuje plakat namijenjen 29. salonu automobila. Karakteristično za razdoblje Art Decoa jest postavljanje automobila kao glavnog, centralnog motiva, koji se time što je postavljen na vrhu stepenica obasjanog svjetlošću od iza, dodatno ističe kao pobjednika (Slika 10.).⁷⁴

6.2.1.1. Sergije Glumac

Sergije Glumac bio je grafičar i slikar koji se obrazovao u vodećim europskim metropolama poput Berlina, Pariza te Zagreba. Tokom boraka u Parizu radi i uči kod francuskog kubističkog slikara Andre Lhotea. Tako je i njegova rana faza stvaralaštva u duhu kubizma kojeg potom zamjenjuje ekspresionizam.⁷⁵ 1928. godine radi mapu linoreza pod nazivom „Le Metro“ na kojoj više nije izražen kubizam ali zato je potreba za strukturom i konstrukcijom, što još jače dolazi do izražaja pomoću crno-bijelog kontrasta. Mapa se sastoji od 12 listova koji tematiziraju stanice metroa na podzemlju ali i nad zemljom. On na crno bijelim

⁷⁴ <https://www.mrezadizajna.com/katalog/plakat-za-29-zagrebacki-zbor-xv-sajam-automobila> (Pristupljeno: 28.7.2022.)

⁷⁵ <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6968> (Pristupljeno: 30.08.2022.)

linorezima prikazuje situacije u metrou poput čekanja vlaka, dolaska vlaka na stajalište te kontuktera koji stoji na vratima. Pojedini prikazi sadrže likove poput konduktera ili putnika no karakteristično za Glumca ni na jednoj grafici nije prikazana gužva već se radi o malom broju likova. Kod nekih linoreza iz mape „Le Metro“ likovi su izostavljeni u potpunosti i prikazane su scene poput praznih stuba (Slika 11).⁷⁶

Slika 11. Izlazne stepenice metroa, grafička mapa „Le Metro“, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 1928. (<https://grazia.hr/retrospektiva-sergije-glumac-galerija-klovicevi-dvori/>

Preuzeto: 30.08.2022.)

Osim što je bio bitan u aspektu kubizma također mu se pridodaje velika važnost u pogledu modernog grafičkog dizajna tokom 1920.-1930.-ih godina. Pored svojih plakata koje izrađuje samostalno ili pak u suradnji sa Zavodom za znanstveno proučavanje reklamne i umjetničke reklamne produkcije Imago, također se bavi izradom turističkih plakata. Prema Lovorki Magaš-Bilandžić Segije Glumac bio je jedan od pionira turističke propagande u Hrvatskoj, koji je stvorio jedan od najkvalitetnijih turističkih plakata u Kraljevini Jugoslaviji za Hotel Erika u Kranjskoj Gori (Slika 12).

⁷⁶ Marijan Susovski, *Sergije Glumac*, u: *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, Vol. 50 No.2, 1991. 72

Slika 12., Sergije Glumac, plakat za „Hotel Erika“, 1935.

(<https://mrezadizajna.com/katalog/plakat-za-hotel-erika> Preuzeto: 30.08.2022.)

Karakteristično za Glumčeve propagandne plakate bila je naglašena ptičja perspektiva, korištenje jarkih boja te stilizacija elemenata, a u kombinaciji sa tim dobro je bio upoznat sa marketinškim trikovima koje je također primjenjivao u radovima.⁷⁷ Glumčev umjetnički jezik doživljava preokret nakon rata te za razliku od prijeratnog razdoblja u njegovom stvaralaštvu više nije prisutan eksperimentalni karakter.⁷⁸

6.2.3. Eugen Sekler

Eugen Seklar bio je grafičar i tiskar podrijetlom iz Osijeka. Otac Ljudevit Sekler bavio se i vodio vlastitu tiskaru u kojoj je Sekler naučio zanat grafičkog dizajna. Sekler se od drugih umjetnika koji su se bavili istom tehnikom izdvaja zbog svog obrazovanja a samim time i kvalitetom, te po zanimanju za industriju i dizajn povezan njome kao i zanimanje za oblikovanje vizualnog identiteta. Njegovo stvaralaštvo razvija se u duhu moderne, a

⁷⁷ Lovorka Magaš Bilandžić: *Sergije Glumac, grafika, grafički dizajn, scenografija*, u: Peristil 62/2019. 227

⁷⁸ <https://gkd.hr/izlozba/sergije-glumac-retrospektiva/> (Pristupljeno: 30.08.2022.)

najizraženije su značajke art décoa.⁷⁹ Među prvim radovima koje izvodi za vrijeme boravka u Zagrebu je naslovnica za časopis Grafička revija koja se datira u 1924. godinu. Grafička revija bio je strukovni časopis čija je naslovnica bila dizajnirana svaki put od drugog umjetnika. Seklerov dizajn za naslovnicu prvog sveska časopisa prikazuje nagog dječaka koji je leđima okrenut od promatrača, a prikazan je klečeći ispred kutije tipografskog materijala (Slika 13). Dječaka uokviruju nazubljeni dekorativni elementi što odgovara stilu ekspresionizma. Idžojić kao art déco elemente u djelu izdvaja ukošen kut gledanja, udaljenost prikaza od gledatelja te oštre linije. Dinamični prikaz koji je dodatno izražen zbog crnim otiskom koji se nalazi na podlozi žuto zelene boje također je karakteristika art déco stila.⁸⁰

Slika 13., Eugen Sekler, naslovnica Grafičke revije, 1., 1924.

6.3. Uređenje interijera

Početkom 20.st. glavna tvornica za izradu namještaja na područje SHS, je tvornica Bothe i Ehrmann.⁸¹ Bothe i Ehrmann uz Obrtničku školu 1925. godine za Parišku izložbu izrađuju

⁷⁹ Marija Idžojić, Osječki tiskar i grafički dizajner Eugen Sekler, u: Peristil 58/2015. 107

⁸⁰ Marija Idžajotić (bilj. 79) 110

⁸¹<https://www.muzejsusjedstvatresnjevka.org/lokacija/tvornica-namjestaja-bothe-i-ehrmann-savska-25> (Pristupljeno: 28.7.2022.)

namještaj.⁸² Navedeni namještaj je na izložbi bio izložen u Nacionalnom paviljonu uz rasvjetu, tepihe, slike, skulpture, vitraje te druge ukrasne predmete.⁸³ Karakteristične značajke art décoa u oblikovanju namještaja su korištenje egzotičnih materijali poput magareće kože, kože morskog psa, slonovače i sličnih materijala. Oblikom su to obično bili stilizirani kubični predmeti. Mnogobrojni utjecaji koje se na namještaju moglo prepoznati bili su klasicistički, afrički, kubistički i futuristički te egipatski.⁸⁴

Slika 14., nacrt: Srećko Sabljak, izvedba: Obrtnička škola, 1937., Orahov furnir, jasenovina, tokarena magareća koža, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb (<https://www.muo.hr/art-deco/> Preuzeto: 28.7.2022.)

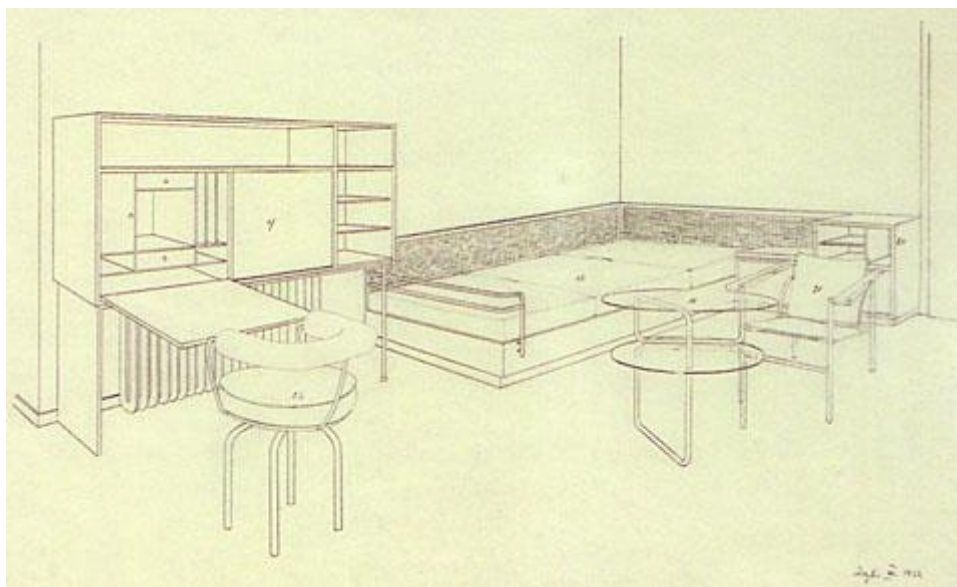
Jedan primjer Art Déco namještaja na području Hrvatske bila bi stolica prema nacrtu Srećka Sabljaka, a izvedena od strane Obrtničke škole (Slika 11.). Od korištenja egzotičnih materijala pa sve do načina oblikovanja Sabljakovo djelo jasan je primjer namještaja tog razdoblja. Što se eksperimentiranja sa novim materijalima i tehnikama tiče tu su se umjetnici ugledali na Bauhaus. No značajan utjecaj je Bauhausovska ideologija imala i na svakodnevni život.⁸⁵

⁸² Jasna Gajler (bilj. 3) 43

⁸³ Arijana Koprčina, *Oblikovanje metala na izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu 1925.*, 90

⁸⁴ <https://www.muo.hr/art-deco/> (Pristupljeno: 28.7.2022.)

⁸⁵ Jasna Gajler (bilj. 3) 59

Slika 15., Mladen Kauzlarić, nacrt interijera Vile Spitzer, 1931., Zagreb (<http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/vila-spitzer-ljepotica-nagrdena-nebrigom,1611.html> Preuzeto: 28.7.2022.)

Mladen Kauzlarić arhitekt je koji je 1931. godine zadužen za izgradnju i dizajn svoje prve Vile, Vile Spitzer u Zagrebu. Unutrašnjost nam je većinom poznata sa nacрта i dizajna no poznato je da je prisutna bila ideja total dizajna. (Slika 12.).⁸⁶

6.3.1. Keramika i staklo

Najbitniji pojam koji se provlači kroz cijelo stvaralaštvo Art Décoa, odnosilo se to na modu ili pak na arhitekturu jest geometrija. Taj pojam se naravno odnosi i na predmete izrađene od keramike i stakla. Predmeti su često bili ukrašeni trokutima, ovalnim oblicima ili pak krugovima ponekad čak u kombinaciji sa stiliziranim florealnim elementima. Kod keramičkih predmeta moguće je naći i primjere sa figuralnim motivima poput ptica ili jelena. Što se stakla tiče od njega su se izrađivali predmeti poput skupocjenih bočica za parfeme, ili pak vitraji kod kojih su vidljivi antički ili egipatski utjecaji.⁸⁷

⁸⁶ Vukadin-Doronjga, Hela, *Obiteljske kuće i vile arhitekta Mladena Kauzlarića u Zagrebu*, Magistarski rad. (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. 2005.) 175

⁸⁷ Jasna Gajler, Art déco i mod(ern)a, u: *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*. Vol. 54/55 No.1 7

Slika 16., Tomislav Krizman, Vaza, keramika, 1925., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
(<http://athena.muio.hr/?object=linked&c2o=14812&page=4> Preuzeto: 28.7.2022.)

Tomislav Krizman koji je učio od B. Čikoš-Sesije i M. L. Crnčića ponajviše se bavio slikarstvom, no u duhu Secesije i Art Décoa stvarao je i predmete od porculana, stakla i keramike.⁸⁸ Na primjeru vaze koju je napravio 1925. uočljiva su obilježja art décoa na stiliziranom buketu napravljenog i okruženog geometrijskim elementima (Slika 13.).⁸⁹

⁸⁸ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34071> (Pristupljeno 28.7.2022.)

⁸⁹ <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=39205> (Pristupljeno 28.7.2022.)

Slika 17., Marijan Trepše, izradio u staklu: I. Marinković, vitraj, 1928., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb (<http://athena.muio.hr/?object=detail&id=23913> Preuzeto 29.7.2022.)

Hrvatski slikar, grafičar i scenograf koji je također bio u doticaju sa B. Čikoš-Sesijom, Marijan Trepše, izrađivao je, između ostalog, predloške za vitraje.⁹⁰ Na vitraju (Slika 14.) prikazani su, u pozadini, most, željeznica, brod, tvornica, cepelin i avion što aludira na modernizaciju i samim time je karakteristično za Art Déco.⁹¹

⁹⁰ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62189> (Pristupljeno: 29.7.2022.)

⁹¹ <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=23913> (Pristupljeno: 29.7.2022.)

7. Skulptura

Umjetnost kiparstva malo se sporije prilagođavala promjenama novog razdoblja koje su u slikarstvu i grafici već bile vidljive. Bitna umjetnička središta za Hrvatsku se tako iz Beča i Münchena premještaju u Berlin i Pariz. Budući da je kiparstvo u Hrvatskoj bilo nešto tradicionalnije od ostalih smjerova, Art Déco se u tom smislu ne očituje toliko već je kombinacija par suvremenih stilova koji se temelje na tradiciji.⁹² Za kipare, Art Déco je samo još jedan u nizu pravaca koji se javljaju, te nema prevelik utjecaj na većinu.⁹³ „Sjajne uglančane površine, čistoća plohe, napetost tijela, tektonska ravnoteža i simetričnost“ neka su obilježja uočljiva u skulpturi koja navodi Irena Krševac. Budući da se za vrijeme Art Decoa javlja zanimanje za plesom, u kiparskom stvaralaštvu česti su motivi plesačica u raznim pozama. Kiparstvo se u to doba uvelike fokusira na uređenje interijera iz čega proizlaze mnogi predmeti za, primjerice, građanske salone.⁹⁴ Umjetnici koji prvi priznaju novi stil u kiparstvu su Branislav Dešković i Ivan Meštrović, kojima je zajedničko iskustvo u Parizu.⁹⁵

7.1. Kiparstvo u Zagrebu

Obrtna škola i Viša škola za umjetnost i obrt u Zagrebu igrale su važnu ulogu u razvijanju kiparske produkcije unutar države. Pod vodstvom učitelja kiparstva Rudolfa Valdeca i R. Frangeš Mihanovića ističu se talentirani učenici poput Hinka Juhna i Davorina Hatko. Hinko Juhn postaje poznat po terakotnim figurama koje ujedno postaju i njegov zaštitni znak. Osim tog djela bitna je i njegova „Indijska plesačica“ koja prikazuje obilježja art décoa kroz egzotičan prikaz, razvedene obrisne linije te florealne dekoracije.⁹⁶ U konačnici se opus kipara u razdoblju art décoa ne može nužno i svrstati pod taj stil, no stil je ipak vidljiv u keramičkom stvaralaštvu koje predstavlja Hinko Juhn.⁹⁷

⁹² Kraševac, Irena. *Hrvatsko kiparstvo u doticaju s Art Décoom*, u: *Art Déco i umjetnost u hrvatskoj između dva rata*. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2011.) 120

⁹³ Irena Kraševac (bilj. 86) 121

⁹⁴ Irena Kraševac (bilj. 86) 120

⁹⁵ Irena Kraševac (bilj. 86) 121

⁹⁶ Irena Kraševac (bilj.86) 133

⁹⁷ Irena Kraševac (bilj. 86) 136

7.1.2. Hinko Juhn

Hinko Juhn bio je hrvatski umjetnik koji se školovao između ostalog u Firenci, Dresdenu i Beču. U Zagrebu, nakon povratka iz Firence, počinje se intenzivnije baviti keramikom, a kako bi stekao i formalno obrazovanje upisuje studij u Češkoj. Činjenica da je 1921. godine u Zagrebu bio jedini formalno školovani keramičar omogućila mu je da postane voditelj odsjeka keramike na Akademiji likovnih umjetnosti. Nakon 3 godine na likovnoj akademiji prelazi u Obrtnu školu kao učitelj keramike.⁹⁸ Juhnov opus sastoji se od 11 djela javne plastike koja se datiraju između 1911. i 1939. godine. Istraživanjem Juhnovog opusa vidljivo je da je često kao temu uzimao mitologiju ili alegorije. Osim toga poznato je da je radio sa arhitektima poput Aladarom Baranyaie, Rudolfom Lubynskim te Aleksandrom Freudenreichom.⁹⁹ Primjer te suradnje vidljiv je na dekoraciji interijera javnog kupališta u Mihanovićevoj ulici br. 3 u Zagrebu koju je projektirao Rudolf Lubynski. Radovi koje je Juhn u zgradi tadašnjeg kupališta izvodio odvijali su se od 1925. do 1928., a sastoje se od 9 reljefa i 2 pune plastike. U hodniku Juhn izvodi muški i ženski akt skoro u prirodnoj veličini. Vidljiv je utjecaj antike u ikonografiji koja prikazuje muškog lika kako drži školjku što bi ga moglo identificirati kao Tritona. Radi li se kod muškog lika o Tritonu, ženska pratnja bi bila Nerida, a tu teoriju potkrjepljuje činjenica da je Nerida bila čest motiv u Juhnovom stvaralaštvu.¹⁰⁰ U dvorani s tuševima Juhn prikazuje akt sirene koja ima dva riblja repa, a preko puta nje nalazi se akt morske nimfe. Kompozicije koje Juhn izvodi u javnom kupalištu dinamizirane su pokretima tijela, prikazima lepršavih vela i valovitim podlogama za što je zaslužan Art Déco. Ostale značajke pravca koje su vidljive u javnom kupalištu su izbor boje i materijala kojeg autor koristi, stilizacija likova, vidljiva na načinu oblikovanja kose, muskulature te konturne linije koje naglašavaju pregibe tijela, tkaninu i valove.¹⁰¹

⁹⁸ <https://mrezadizajna.com/autor/hinko-juhn> (Pristupljeno: 30.08.2022.)

⁹⁹ Davorin Vujčić, Djevojka s bakljom/ genij prosvjete- novootkrivena javna plastika kipara Hinka Juhna, u: Peristil 48/2005. 186

¹⁰⁰ Davorin Vujčić, Javna plastika Hinka Juhna, u: Peristi: zbornik radova za povijest umjetnosti, Vol. 45 No. 1, 2002. 196

¹⁰¹ Davorin Vujčić (bilj. 97) 197

7.2. Ivan Meštrović

Autor jedinog cjelovitog umjetničkog Art Déco djela u hrvatskoj upravo je Ivan Meštrović. On je bio hrvatski kipar i arhitekt koji obrazovanje započinje u Splitskoj radionici Pavla Bilinića, a zatim odlazi u Beč, prvo kod Otta Königa, te potom obrazovanje nastavlja na Akademiji. U muzejima diljem Europe Meštrović je mogao vidjeti između ostalog egipatsku i asirsku umjetnost što je za umjetnike art décoa bio jedan od bitnijih utjecaja.¹⁰² Kada je riječ o jedinom cjelovitom Art Déco djelu u hrvatskoj radi se o grobnoj kapeli obitelji Račić Banac u Cavtatu koja je nastala između 1920. i 1922. godine (slika 15). Na Pariškoj izložbi u sekciji arhitekture Meštrović dobiva Grand Prix za svoj projekt.¹⁰³ Šime Dujmović kao Meštrovićev pomoćnik sa njim radi na mauzoleju obitelji Račić u Cavtatu. Gesamtkunstwerk koji nastaje djelovanjem dvojice umjetnika rezultat je Art Décoa.¹⁰⁴ Značajke koje su također povezane sa pravcem, a odražavaju se na mauzoleju su dekorativnost, simetričnost i linearnost.¹⁰⁵

¹⁰² Meštrović, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40326> (Pristupljeno: 31. 8. 2022.)

¹⁰³ Irena Kraševac (bilj.86) 123

¹⁰⁴ Vinko Srhoj, *Između originalnosti i epigonstva- slučaj Šime Dujmovića, kipara u Meštrovićevoj sjeni*, u: *Ars Adriatica: Časopis odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru*, 2/2012., 226

¹⁰⁵ Vinko Srhoj (bilj. 101) 227

Slika 18., Ivan Meštrović, Crkva Gospe od Anđela, pogrebna kapela obitelji Račić-Banac, 1920.-22., Cavtat (<http://www.muzej-lapidarium.hr/muzeji-i-galerije-konavala-luko-piplica/>

Preuzeto: 29.7.2022.)

Osim na izložbi u Parizu velik uspjeh postigao je Meštrović i u SAD-u, u vidu 15 samostalnih i skupnih izložbi.¹⁰⁶ Veliku narudžbu osigurao je u Chicagu 1925. kada je nakon održavanja izložbe dobio narudžbu za Indijanca (Slika 16).¹⁰⁷

Slika 19., Ivan Meštrović, Indijanac s kopljem, 1928., Chicago, SAD

(<https://www.jutarnji.hr/kultura/art/zele-srusiti-mestrovic-ev-spomenik-u-chicagu-u-soku-smoto-je-njegov-najvazniji-svjetski-rad-15055171> Preuzeto: 29.7.2022.)

Odlike art décoa vidljive su u simetričnosti postava, naglašenoj stilizaciji kao i napetosti tijela te reduciranjem detalja.¹⁰⁸ Kod Indijanca koje Meštrović izrađuje vidljivo je naprezanje mišića no u rukama nedostaje oružje čime se fokus stavlja na način oblikovanja ljudskog tijela, a ne oružja.¹⁰⁹ Meštrovićev opus se u razdoblju art décoa sastoji od većeg broja javnih spomenika, dok se nakon drugog svjetskog rata okreće djelima biblijske tematike te portretima.¹¹⁰

¹⁰⁶ Irena Kraševac (bilj.86) 126

¹⁰⁷ Danica Plazibat, *Indijanci u Zagrebu: Ivan Meštrović*. (Zagreb: Muzej Ivana Meštovića, Atelijer Meštrović. 2007) 176

¹⁰⁸ Irena Kraševac (bilj. 86) 126

¹⁰⁹ Vinko Srhoj, Ivan Meštrović i politika kao prostor ahistorijskog idealizma, u: *Ars Adriatica: Časopis odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru* 4/2014., 380

¹¹⁰ Marina Ljubić <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/mestrovic-ivan/> (Pristupljeno: 31.08.2022.)

8. Slikarstvo

Kao i u kiparstvu i u slikarstvu se javljaju mnogi različiti stilski pravci. Većina hrvatskih slikara školovalo se izvan države u Beču, Pragu, Parizu i na raznim drugim europskim akademijama. Samim time umjetnici su došli u doticaj s tradicionalnim ali i modernim umjetničkim stilovima.¹¹¹ Prema Gašparoviću art déco kao stil nije pretjerano utjecao na slikare ovih prostora, budući da je nekoliko različitih stilova kulminiralo područjem Europe u to doba, te tako često dolazi do preplitanja raznih obilježja istih.¹¹² Teško je razdvojiti i postaviti granice između art décoa i ostalih struja s kojima se preklapa. Neke od karakteristika u slikarstvu koje se pripisuju stilu su korištenje silueta i oštih rubova, korištenje traka i ploha te naglašavanje poza prikazanih figura. Stil koji je bio bitan za slikarstvo tog razdoblja bio je kubizam, dok su značajni utjecajni umjetnici bili Fernand Leger i Andre Lhote. Neki Hrvatski umjetnici koji su stvarali pod utjecajem Lhotove škole koje Gašparović navodi bili su Sava Šumanović, Sergije Glumac te Sonja Kovačević Tajčević.¹¹³ Art déco slikarstvo u Hrvatskoj moglo bi se podijeliti u dvije skupine. Prva bi bila predstavljena Lhoteovskim postkubizam, za čiji je dolazak na područje Hrvatske zaslužan Sava Šimunović. Drugu skupinu predvodi tako zvana „Praška četvorica“, grupa čiji su članovi bili Milivoj Uzelac, Vilko Gecan, Marijan Trepeš te Vladimir Varlaj.¹¹⁴

8.1. Milivoj Uzelac

Milivoj Uzelac bio je umjetnik koji je dosta vremena proveo u inozemstvu učeći tamo o novim načinima slikanja. Osim u Parizu jedno vrijeme proveo je i u Pragu. Nakon povratka iz Praga uz umjetnike Vilka Gecana, Marijana Trepeša i Vladimira Varlaja u Zagrebu sudjeluje na izložbi Proljetnog salona.¹¹⁵ Boravak i iskustvo koje je stekao u Parizu pomoglo mu je da shvati ideje koje je prije njega već zastupao Sava Šimunović. Sava Šumanović počinje slikati pod vodstvom učitelja Isidora Junga zahvaljujući kojega se susreće sa djelima Cezannea i Van

¹¹¹ Sara Bačić (bilj. 29) 61

¹¹² Miroslav Gašparović, Art Déco i hrvatsko slikarstvo, u: Art Déco i umjetnost u hrvatskoj između dva rata (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2011.) 144

¹¹³ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 149

¹¹⁴ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 150

¹¹⁵ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 150

Gogha.¹¹⁶ No za Šumanovićevo slikarstvo bitniji je kasniji period školovanja koji se odvija u Francuskoj kod Andrea Lhotea.¹¹⁷ U djelima oba umjetnika vidljiv je odmak od kubizma i pomak ka postkubističkoj dekorativnosti koja je početkom 20.-ih godina vladala u Parizu.¹¹⁸ Uzelac u to doba stvara slike sa neobičnim temama, za Hrvatsko slikarstvo, s prikazima poput cirkusa, dinamičnog urbanog života, rasvjeta i reklama.¹¹⁹

Slika 20., Milivoj Uzelac, Sfinga velegrada, 1922. (<https://akademija-art.hr/2020/01/04/prak-etvorica-u-umjetnikom-paviljonu/> Preuzeto: 29.7.2022.)

U njegovom stvaralaštvu između 1918. i 1923. godine očituju se osjetljivost, prikazi seksualnih, političkih i moralnih nemira, potresni aktovi te prizori ulica.¹²⁰ Na *Sfingi iz velegrada* (Slika 17.), Gašparović prepoznaje i navodi odlike ekspresionizma i korištenje kubističkih elemenata u drugom planu.¹²¹ Taj način prikazivanja kubističkih elemenata omogućuje nam da slikarstvo koje nastaje u razdoblju Art Décoa na prostoru Hrvatske sagledamo u tom kontekstu, a ne nužno kao postkubistički stil.¹²²

¹¹⁶ Stevan Kostić, Oči koje su gledale unutra: uz osamdesetu godišnjicu tragične smrti najvećeg srpskog slikara moderne, Save Šimunovića (1896.-1942.), u: Tragovi: časopis za hrvatske i srpske teme (Vol. 5., No. 1., 2022.) 48

¹¹⁷ Stevan Kostić (bilj. 101) 49

¹¹⁸ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 153

¹¹⁹ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 152

¹²⁰ Igor Zidić, Milivoj Uzelac (Gallery Adris, 2011.) 8

¹²¹ Miroslav Gašparović (bilj. 97) 152

¹²² Miroslav Gašparović (bilj. 97) 153

9. Arhitektura

Budući da, kako Aleksandar Laslo navodi, Hrvatska arhitektura počiva na temeljima srednjoeuropske tradicije, ona je, u tom kontekstu, trajno vezana uz nju. Uzimajući to u obzir na Art Déco u hrvatskim arhitektonskim projektima može se gledati kao na pojavu preuzetu iz druge ruke. U arhitekturi stil se očituje u obradi i opremi, kao i u načinu upotrebljavanja interijera i prostorne organizacije.¹²³ Početkom 20.-ih godina u Zagrebu prevladava secesijski stil u načinu oblikovanja građevina. No već početkom sljedećeg desetljeća arhitekti će polako početi odbacivati takav način oblikovanja i posvetiti se novim načelima moderne arhitekture. Veliku ulogu u arhitektonskom smislu igra i osnivanje Zagrebačke visoke tehničke škole 1919., u sklopu koje se nalazio i Odjel za arhitekturu. Također je bitno osnivanje tzv. Iblerove škole arhitekture 1926. godine.¹²⁴ Kao i u slikarstvu i u arhitekturi dolazi do preplitanja raznih stilova. U arhitekturi su to najčešće spojevi historijskih stilova u kombinaciji sa tradicijom. Često se u eksterijeru jedne zgrade vidi više utjecaja, a o tome bi odlučivali sami umjetnici i njihov ukus.¹²⁵ Ta činjenica odražava se i u opisima arhitekture tog vremena koju se često karakterizira nazivima sa prefiksom neo. Tako razni autori navode nazive poput neoklasicizma i neohistoricizma ili pak sintagmi kao što su „interpretacija na temu historicističkog vokabulara“, prema Jasni Gajler, zatim „oblikovni vokabular klasičnog neostilskog govora“ prema Aleksandru Laslu. Žarko Domljan u svom djelu o Hugu Ehrlichu navodi tri glavna pravca koja su u to vrijeme kulminirali zagrebačkom arhitekturom. Prema njemu su se stariji arhitekti vodili umjerenim eklekticismom, slijedio je modernizam predvođen Hugom Erlichem, Viktorom Kovačićem te Edom Šenom. Kao zadnji tip, čiji su predstavnici bili mlađi arhitekti, navodi „suvremeni avangardni smjer (...) na podlozi Corbusierova funkcionalizma“.¹²⁶

¹²³ Laslo, Aleksandar. Scenografija za Poirota: okvir slike i vremena, u: Art Deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2011) 106

¹²⁴ Novina, Arijana. Vila Wasserthal u Zagrebu-prilog za istraživanje opusa arhitekta Rudolfa Lubyinskog. (Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti. 49/2006.) 153

¹²⁵ Bagarić, Marina. Neoklasicizmi, historija i tradicija u zagrebačkoj arhitekturi međuratnog razdoblja, (Rad. Inst, Povij. Umjet. 44/2, 2020.) 209

¹²⁶ Marina Bagarić, Neoklasicizmi, historija i tradicija u zagrebačkoj arhitekturi međuratnog razdoblja, 210

9.1. Arhitektura u Zagrebu

Djelo Adolfa Loosa „Ornament i zločinac“ koje nastaje 1908. ali postaje bitno u arhitektonskom smislu tek oko 1920.-ih godina, u samom naslovu daje naslutiti kakav će način oblikovanja preuzeti arhitekti. Dekoracija koja je za vrijeme secesije bila toliko bitna i dominantna forma, vidljiva na zgradama Zagreba ali i drugih gradova pod utjecajem stila, postat će glavni negativac Loosovog eseja. Sve će se to odraziti u arhitekturi u razdoblju art décoa kako Feđa Gavrilović navodi glavne karakteristike novog stila postaju čista geometrijska tijela bez ornamentalizacije ili raščlanjivanja površina. Osnovno načelo gradnje očituje se u dinamičnom rasporedu volumena kao i u lišenju zgrada od bilo kakve vrste dekoracije. Tih se načela arhitekti tog vremena toliko strogo drže da se čak sa zgrada uklanjaju, relativno novi, secesijski ornamenti.¹²⁷

Slika 21., Egon Steinmann, Gimnazija, Križaničeva 4-4A, Zagreb, 1932.

(<https://mornarius.wordpress.com/2014/03/22/moderna-i-internacionalni-stil-u-arhitekturi-zagreba/> Preuzeto: 30.7.2022.)

Jedno od savršenih primjera primjenjivanja navedenih načela i ideja bila je Gimnazija u Križaničevoj, djelo autora Egona Steinmanna (Slika 18.). Vidljivo je odbacivanje bilo kakve vrste ornamentalne dekoracije, umjesto toga korištene su ravne linije, čisti geometrijski oblici i glatke površine. Preferirani materijal za gradnju tog razdoblja je armirani beton, a uz to koriste se metali i staklo.¹²⁸

¹²⁷ Feđa Gavrilović, Ogoljeni luksuz, <https://www.matica.hr/vijenac/442/ogoljeni-luksuz-1112/> (Pristupljeno: 30.7.2022.)

¹²⁸ <http://hdka.hr/2016/04/moderna-i-internacionalni-stil-u-arhitekturi-zagreba/> (Pristupljeno: 30.7.2022.)

9.2. Arhitektura u Sušaku i Rijeci

Zagreb i zagrebački arhitekti igraju veliku ulogu u arhitekturi Sušaka međuratnog razdoblja. Arhitekti koji su bili najaktivniji na području Sušaka bili su Zlatko Prikrilo, David Bunette i Boreno Emili. Osim navedenih arhitekata bitno je i pouzće Ferobetton te Društvo Kvarner za podizanje Primorja.¹²⁹ Pluralistički utjecaj koji je uočljiv na Sušačkim zgradama širi se područjem putem, tada talijanske, Rijeke.

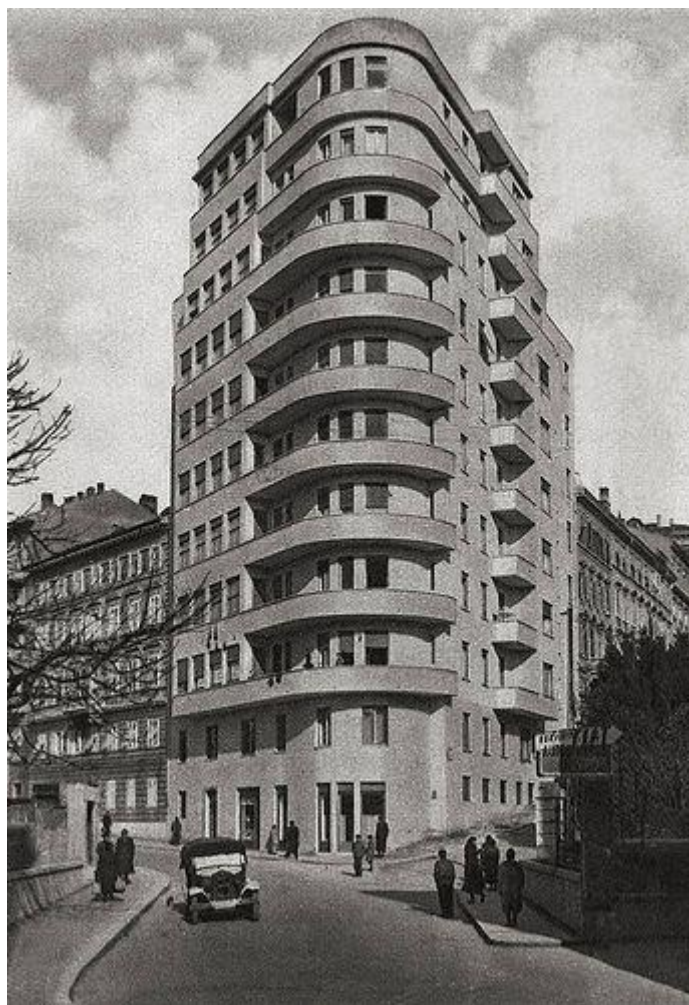
Slika 22., Boreno Emili, stambeno-poslovna trokatnica Emili, Šetalište 13. divizije 9., Rijeka (<https://www.rijeka.hr/mjesni-odbori/pecine/zanimljivosti/stambena-arhitektura-pecina/>

Preuzeto: 30.7.2022.)

Upravo ti pluralistički utjecaji vidljivi su na Emilijevoj poslovno-stambenoj trokatnici (Slika 19.), a očituju se u plasticitetu pročelja koje se postiže korištenjem erkera kao i balkonskih konzola te upotrebljavanju oblih oblika.¹³⁰

¹²⁹ Lozzi-Barković, Julija. *Najamne stambene zgrade međuratnog Sušaka*, (Rad. Inst. Povij. Umjet. 28/2004.) 349

¹³⁰ Julija Lozzi-Barković, *Najamne stambene zgrade međuratnog Sušaka*, 360

Slika 23., Raoul Puhali, Mali neboder, 1939., Ciottina Ulica 20B, Rijeka
(<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3898/puhali-raoul> Preuzeto: 20.8.2022.)

Još jedan primjer arhitekture tog doba na području Rijeke je tzv. Mali neboder (Slika 23). Karakteristično za zgradu je položaj što uključuje nagib ulice na kojoj se nalazi te ugao kuće.¹³¹ Ponovo se, kao kod trokatnice Emilija javlja zaobljen način oblikovanja balkona. Osim toga zajedničko im je i važnost koju pridodaju prirodnom osvjetljenju. Za taj aspekt bitno je zaobljeno pročelje koje dopušta da se maksimalno iskoristava sunčeva svjetlost.¹³² Kao i u Zagrebu, i u Rijeci dolazi do miješanja različitih stilova bez jasnih granica koje bi označile Art Déco. Tako se u Rijeci oblikovanje temelji na tradicionalnom izrazu, koje se oslanja na povijesne stilove. Za Riječku stambenu arhitekturu uobičajeno je oblikovanje otvorenih

¹³¹ Julija Lozzi- Barković, stambeno-najamno graditeljstvo Rijeke između dva svjetska rata, (Rad. Inst. Povij. Umjet. 26/2006.) 183

¹³² Julija Lozzi- Barković, stambeno-najamno graditeljstvo Rijeke između dva svjetska rata, 184

zaobljenih balkona te bitnost sunčeve svjetlosti koja je povezana time, ugaoni prozori te naglašavanje horizontale. ¹³³

9.3. Arhitektura na području Slavonije

Na području Slavonije pogotovo izvan Osijeka, inženjeri i arhitekti nisu bili zastupljeni u velikoj mjeri te Fran Funtak postaje iznimno bitan za to područje. Prva polovica 20. stoljeća obilježena je njegovim djelovanjem, a u njegov opus se ubrajaju između ostalog građanske kuće, škole, kapele i crkve. Jedno od Funtakovih djela smješteno u Vinkovcima jest nova sinagoga. Budući da se Židovi, obzirom na druge gradove kontinentalne Hrvatske, kasno počinju naseljavati na područje Vinkovaca, kasno se javlja i potreba za sinagogom. Prva, odnosno stara Vinkovačka sinagoga, poznata je samo sa razglednica te je stajala još nekoliko godina nakon što je nova izgrađena. ¹³⁴ Oko 1911. se, radi rasta Židovske zajednice, javlja potreba za većom sinagogom, no zbog rata gradnja nije započela do 1922. godine. ¹³⁵ O autorstvu se dvoumilo između Vinkovačkog arhitekta Maksa Bernatha i Vukovarskog arhitekta Frana Futaka, a uz pomoć navoda iz vukovarskih novina utvrđeno je da je Vukovarac Fran Futak autor nove sinagoge. Budući da u vrijeme nastanka nove sinagoge nekoliko pravaca kruži u arhitekturi nije moguće objediniti sve stilske fenomene određenog razdoblja. Karakteristično za povijest arhitekture općenito ali i u prvim desetljećima 20. stoljeća jest da se arhitekti vraćaju klasičnim stilskim elementima. Iako klasicizam u to vrijeme prevladava vidljivi su i tragovi art décoa. U stoljeću prije nastanka nove sinagoge za izgradnju sinagogi su bitni Rundbogen- i maurski stil, od kojih Funtak također preuzima nekoliko elemenata. Vidljivi art déco elementi koje je Funtak koristio u izgradnji nove sinagoge bili su zabati koji su se nalazili iznad vijenca građevine. Nadalje sinagoga je imala 2 ulaza iznad kojih je arhitekt smjestio art déco zabate u obliku trapeza koji su vertikalno naglašavali ulaze. ¹³⁶ Vinkovačka sinagoga predstavlja najuspješnije i najreprezentativnije rješenje židovskog hrama na području Hrvatske od kojeg danas na žalost nije sačuvano ništa osim nekoliko fotografija i travnjaka na kojem se nekoć nalazila. (Slika 23) ¹³⁷

¹³³ Julija Lozzi-Barković, *stamveno-najamno graditeljstvo Rijeke između dva svjetska rata*, 188

¹³⁴ Dragan Damjanović, *Židovske vjerske građevine vukovarskog inženjera Frana Funtaka*, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol.12 No. 2(28), 2004., 130

¹³⁵ Dragan Damjanović (bilj.131) 131

¹³⁶ Dragan Damjanović (bilj.131) 133

¹³⁷ Dragan Damjanović (bilj. 131) 135

Slika 24., Fran Funtak, Nova sinagoga u Vinkovcima, pročelje, razglednica iz međuratnog razdoblja

10. Zaključak

Art Déco je pravac koji se u umjetnosti javlja u gotovo svim poljima. Osim što je pojava u umjetnosti također je i kulturološki izuzetno bitan za taj period. Početak i kraj stila omeđeni su ratovima, početak prvim, a kraj drugim svjetskim ratom. Za vrijeme Art Décoa Hrvatska se nalazi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca unutar koje, tokom određenog perioda, dolazi do promijene imena, podijele teritorija i drugih nesuglasica između članova, što se odražava i utječe na stvaranje umjetnika. Zbog te činjenice Art Déco je pravac koji se razvio ali i postojao u nestabilnom periodu, ne samo u Hrvatskoj nego i u svijetu. Budući da se u isto vrijeme odvijala velika industrijska kriza koja je utjecala na sve segmente života građana umjetnici su, kroz svoje stvaralaštvo, pokušavali prikazati svijetlu budućnost koja ih čeka. Druge promjene koje su bile bitne za umjetnost razdoblja bila su tehnička otkrića i industrijski razvoj te time povezani strojevi. Osim navedenog glavna obilježja stila su prikazivanje geometrijskih formi, stiliziranje oblika poput florealnih i figuralnih motiva. Karakteristike s kojima se u Art Décou susrećemo bliske su onima iz razdoblja Art Nouveau-a i Wiener Werkstätten. Kao bitan utjecaj može se navesti i stvaralaštvo Egipćana, Afričkih plemena kao i Indijanskih. Pojava koja je umjetnike tog doba poticala i koja se isto tako primjećuje u svim poljima oblikovanja jest moderan način života i sve što uz njega ide. Kao umjetnički stil najviše ga, u Hrvatskoj, možemo primijetiti u primijenjenim umjetnostima, dok se u ostalim poljima poput slikarstva i kiparstva mimoilazi sa drugim stilovima koji su u tom periodu i dalje bili aktivni i popularni. Osobito se to primjećuje u arhitekturi i slikarstvu, gdje je, primjerice u arhitekturi, vidljivo odbacivanje starijeg stila secesije te dekorativnosti koja dolaze s njime, no preplitanjem raznih drugih stilova nije moguće zasigurno reći da je Art Déco jedini stil kojeg su umjetnici tog vremena pratili. Dok se u arhitekturi u svijetu, osobito u New Yorku sa njegovim mnogim neboderima, jasno vidi otisak kojeg je Art Déco ostavio. Umjetnici na području Hrvatske koji su stvarali u ozračju art décoa često su se školovali i učili izvan države, kao na primjer slikar Milivoj Uzelac koji je učio u Pragu i Parizu te stvarao pod dojmom toga. Primjerima svjetskog i hrvatskog stvaralaštva nastojala sam navesti i prikazati razlike ali i sličnosti Art Déco stila obzirom na različit geografski, ekonomski i kulturološki položaj u to doba. Osim toga izdvajanjem pojedinih umjetnika i njihovih djela pokušala sam prikazati bitnost i utjecaj kojeg su, određeni umjetnici, u kontekstu Art Décoa i njegovog postojanja na području Hrvatske imali.

11. Literatura

- Bačić, S. 2018. *Tamara de Lempicka i međunarodni likovno-umjetnički kontekst*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci
- Bagarić M. 2020. *Neoklasicizmi, historija i tradicija u zagrebačkoj arhitekturi međuratnog razdoblja*. Rad. Inst. Povij. Umjet. 44/2, 2020. (209-222). 209-222
- Bayer, Patricia. 1988. *Art Déco source book*. Oxford: Phaidon
- Damjanović, Dragan. 2004. *Židovske vjerske građevine vukovarskog inženjera Frana Funtaka*, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol.12 No. 2(28), 130
- Idžojtić, Marija. 2015. *Osječki tiskar i grafički dizajner Eugen Sekler*, u: *Peristil* 58/2015. 107,110
- Gajler, Jasna. 1994. *Art Déco i mod(ern)a*, u: *Život umjetnosti: Časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*. Vol. 54/55 No.1.
- Gajler, Jasna. 2004. *Plakati za Zagrebački zbor 1926. (Prilog redefiniranju povijesti hrvatskog plakata)*, u: *Radovi instituta za povijest umjetnosti*. Vol. No. 28
- Gašparović, Miroslav. 2011. *Art Deco i hrvatsko slikarstvo u međuratnom razdoblju*, u: *Art Déco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata, 2011*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- Hernandez, Mariano. 2015 . *The ultimate guide to architecture*.
- Kavurić, L. 1994. *Plakati zagrebačkog zbora*, u *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*. Vol. 54/55. No. 1
- Knowles, Eric. 2014. *Art Deco*. Shire Publications
- Koprčina, A. 2008. *Oblikovanje metala na izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu 1925. u hrvatskoj dionici izložbe Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, u: *Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti*. 51/2002. 89-98
- Koprčina, A. 2014. *Robert Salzberger i Art Deco nakit u Zagrebu*, u: *Radovi instituta za povijest umjetnosti*. Vol. No. 38

- Kostić, Stevan. 2022. *Oči koje su gledale unutra: uz osamdesetu godišnjicu tragične smrti najvećeg srpskog slikara moderne, Save Šumanovića (1896.-1942.)*, u: *Tragovi: časopis za hrvatske i srpske teme*. Vol. 5. No. 1. 44-72
- Laslo, Aleksandar. 2011. *Scenografija za Poirot: Okvir slike vremena, u: Art Deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata*, 2011. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- Lozzi-Barković, Julija. 2004. *Najamne stambene zgrade međuratnog Sušaka*. Rad. Inst. Povij. Umjet. 28/2004. 348-365
- Lozzi-Barković, Julija. 2002. *Stambeno-najamno graditeljstvo Rijeke između dva svjetska rata*. Rad. Inst. Povij. Umjet. 26/2002. 171-191
- Magaš-Bilandžić, Lovorka. 2014. *Plakati Zagrebačkog zbora u međuratnom razdoblju (1922.-1940.)*: prilog povijesti hrvatskog grafičkog dizajna. *Peristil*: 57/2014. 209-219
- Magaš-Bilandžić, Lovorka. 2019. *Sergije Glumac, grafika, grafički dizajn, scenografija*, u: *Peristil* 62/2019. 227
- Novina, Ariana. *Vila Wasserthal u Zagrebu- prilog istraživanja opusa arhitekta Rudolfa Lubyinskog*. *Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti*. 49/2006. 151-162
- Plazibat, Danica. 2007. *Indijanci u Zagrebu: Ivan Meštrović*. Zagreb: Muzej Ivana Meštrovića, Atelijer Meštrović. 176-179
- Robins, Anthony W. 2017. *New York Art Déco: A guide to gotham's jazz age architecture*. Albany: State University of New York
- Srhoj, Vinko. *Ivan Meštrović i politika kao prostor ahistorijskog idealizma*, u: *Ars Adriatica: Časopis odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru* 4/2014., 380
- Srhoj, Vinko. *Između originalnosti i epigonstva- slučaj Šime Dujmovića, kipara u Meštrovićevoj sjeni*, u: *Ars Adriatica: Časopis odjela za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru*, 2/2012., 226
- Susovski, Marijan. *Sergije Glumac*, u: *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, Vol. 50 No.2, 1991. 72
- Vujčić, Davorin. *Djevojka s bakljom/ genij prosvjete- novootkrivena javna plastika kipara Hinka Juhna*, u: *Peristil* 48/2005. 186

Vujčić, Davorin. *Javna plastika Hinka Juhna*, u: Peristi: zbornik radova za povijest umjetnosti, Vol. 45 No.1, 2002. 196

Vukadin-Doronjga, Hela. 2005. *Obiteljske kuće i vile arhitekta Mladena Kauzlarića u Zagrebu*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu

Zidić, Igor. 2011. *Milivoj Uzelac*. Gallery Adris. Adris Group

Popis izvora

Jugoslavija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463>, Pristupljeno 22.7.2022.

Art Déco, Enciklopedia Britannica, URL: <https://www.britannica.com/art/Art-Deco>, Pristupljeno: 22.7.2022.

Art Déco. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4034>, Pristupljeno 22.7.2022.)

Modernism and Cold War rivalries, Enciklopedia Britannica, URL: <https://www.britannica.com/topic/worlds-fair/Modernism-and-Cold-War-rivalries>, Pristupljeno: 22.7.2022.

Art Deco origins & influences, Art Deco society of New York, URL: <https://www.artdeco.org/origins-influences> Pristupljeno: 23.7.2022.

Summary of Art Déco, The Art Story, URL: <https://www.theartstory.org/movement/art-deco/> Pristupljeno 23.7.2022.

Art Déco and Bauhaus, Philadelphia Museum of Art, URL: <https://www.philamuseum.org/exhibitions/272.html?page=2> Pristupljeno 23.7.2022.

Emile Jacques Ruhlmann, Ruhlmann, URL: <http://ruhlmann.info/e-j-ruhlmann/> Pristupljeno 23.7.2022.

„Etat“ Cabinet, The Metropolitan Museum of Art , URL: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/487424> Pristupljeno 23.7.2022.

A.M. Cassandre, The Aryfactory, URL: https://www.artyfactory.com/graphic_design/graphic_designers/cassandre.htm Pristupljeno 24.7.2022.

Art Déco era jewelery, Antique jewelery university, URL: <https://www.langantiques.com/university/art-deco-jewelry/> Pristupljeno 24.7.2022.

Tamara de Lempicka, Encyclopedia.com, URL: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/de-lempicka-tamara> Pristupljeno 24.7.2022.

Tamara de Lempicka, Sothebys, URL: <https://www.sothebys.com/en/artists/tamara-de-lempicka> Pristupljeno 24.7.2022.

Isabella Hill, Masterpiece Story: Tamara de Lempicka's Autoportrait (Tamara in a green Bugatti), Daily Art Magazine, URL: <https://www.dailyartmagazine.com/tamara-in-a-green-bugatti/> Pristupljeno 24.7.2022.

Dr. Paul A. Ranogajec, Van Alen, The Chrysler Building, URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/architecture-design/ny-skyscrapers-landmarks/a/van-alen-chrysler-building> Pristupljeno 26.7.2022.

Art Déco, Muzej za umjetnost i obrt, URL: <https://www.muo.hr/art-deco/> Pristupljeno 26.7.2022.

Art Déco. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4034> , Pristupljeno 27.7.2022.

Plakat za 29. Zagrebački zbor- XV. Sajam automobila, Mreža dizajnerskog sjećanja, URL: <https://www.mrezadizajna.com/katalog/plakat-za-29-zagrebacki-zbor-xv-sajam-automobila> Pristupljeno 28.7.2022.

Tvornica namještaja Bothe i Ehrmann/ Savska 25, Muzej susjedstva Trešnjevka, URL: <https://www.muzejsusjedstvatresnjevka.org/lokacija/tvornica-namjestaja-bothe-i-ehrmann-savska-25> Pristupljeno 28.7.2022.

Krizman, Tomislav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34071> , Pristupljeno 28.7.2022.

Vaza, MUO, URL: <http://athena.muo.hr/?object=view&id=39205>, Pristupljeno 28.7.2022.

Trepše, Marijan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62189>, Pristupljeno 29.7.2022.

Vitraj, MUO, URL: <http://athena.muo.hr/?object=detail&id=23913> Pristupljeno 29.7.2022.

Feda Gavrilović, Ogoljeni luksuz, URL: <https://www.matica.hr/vijenac/442/ogoljeni-luksuz-1112/> Pristupljeno: 30.7.2022.

Moderni i internacionalni stil u arhitekturi Zagreba, Hrvatsko društvo krajobraznih arhitekata, URL: <http://hdka.hr/2016/04/moderna-i-internacionalni-stil-u-arhitekturi-zagreba/> Pristupljeno 30.7.2022.

Magaš-Bilandžić, Lovorka. Sergije Glumac/ Retrospektiva. URL: <https://gkd.hr/izlozba/sergije-glumac-retrospektiva/> Pristupljeno 30.08.2022.

Mreža dizajnerskog sjećanja, Hinko Juhn. URL: <https://mrezadizajna.com/autor/hinko-juhn>
(Pristupljeno: 30.08.2022.)

Meštrović, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40326> (Pristupljeno: 31. 8. 2022.)

Marina Ljubić, Ivan Meštrović. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/mestrovic-ivan/>
(Pristupljeno: 31.08.2022.)

12. Popis priloga

Slika 1. Emile Jacques-Ruhlmann, „Etat“ Cabinet, 1925.-26., The Metropolitan Museum of Art, New York

Slika 2. A.M. Cassandre, Dubo-Dubon-Dubonnet, 1932., The Museum of Modern Art, New York

Slika 3. Bijoutiers-Artiste Jean Depres, Dijamantni prsten

Slika 4. Tamara de Lempicka, Autoportret (Tamara u zelenom Bugattiu), 1929., privatna kolekcija

Slika 5. Marcel Bouraine, plesačica sa lepezom, 1930., bronca, 39 cm

Slika 6. Le Corbusier, L'esprit Nouveau, 1920.

Slika 7. William Van Alen, Chrysler Building, 1927., Manhattan, New York

Slika 8. Robert Salzberger, 1925.-1930., bijelo zlato, oniks, briljanti

Slika 9. Sergije Glumac, XXV. Zagrebački zbor- XII., Salon automobila, 1936., plakat

Slika 10. Sergije Glumac, XV. Salon automobila, 1938., plakat

Slika 11. Izlazne stepenice metroa, grafička mapa „Le Metro“, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 1928.

Slika 12. Sergije Glumac, plakat za „Hotel Erika“, 1935.

Slika 13. Eugen Sekler, naslovnica Grafičke revije, 1., 1924.

Slika 14. Nacrt: Srećko Sabljak, izvedba: Obrnička škola, 1937., Orahov furnir, jasenovina, tokarena magareća koža, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Slika 15. Mladen Kauzlarić, nacrt interijera Vile Spitzer, 1931., Zagreb

Slika 16. Tomislav Krizman, Vaza, keramika, 1925., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Slika 17. Marijan Trepše, izradio u staklu: I. Marinković, vitraj, 1928., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Slika 18. Ivan Meštrović, Crkva Gospe od Anđela, pogrebna kapela obitelji Račić-Banac, 1920.-22., Cavtat

Slika 19. Ivan Meštrović, Indijanac s kopljem, 1928., Chicago, SAD

Slika 20. Milivoj Uzelac, Sfinga velegrada, 1922.

Slika 21. Egon Steinmann, Gimnazija, Križanićeva 4-4A, Zagreb, 1932.

Slika 22. Boreno Emili, stambeno-poslovna trokatnica Emili, Šetalište 13. divizije 9., Rijeka

Slika 23. Raoul Puhali, Mali neboder, 1939., Ciottina ulica 20B, Rijeka

Slika 24. Fran Funtak, Nova sinagoga u Vinkovcima, pročelje, razglednica iz međuratnog razdoblja